

м. ш е р е т е т

зліт молодості

х в р о к і в в л к с м

Завіса знялась.

Урочисто важка,
бархатною

ворушачи

ворсою.

Перший Ювілейний Пленум ЦК
відкриває товариш Когарев.

Перше слово — пошана тим,
що йшли і загинули в авангарді
Знаменосцям юності — це їм
схиляє чоло комсомольська гвардія.

Це їм — учасникам бучних учт,
оркестри сурмлять невмирущу славу:
героям трагічних Трипільських круч,
глибокого підпілля Катеринослава,
робочим дітям Донецьких шахт,
хлопчикам Нарвської Застави.

Схиляються голови

в похилий ряд,
що з смертних атак

живими zostались.

Минуле спливає, як спогад в бою,
під маршу

хвилюючий

траурний рокіт.

І старогвардійці сьогодні стають
молодшими на 15 років.

Безименський наче тільки почав
про комсомол свій пісні співати.

Здається вчора був в Іл'їча

Першого з'їзду делегатом.

Хотілось за руки взятись міцні,

і перервать урочисту тишу...
Агітатора, якому нема ціни,
нема Ратманського Миши!
До нових боїв зібрано гнів,
з живих сердець не зітерти сліду,
що ним у піч кати потягли
розтерзану Краснощокіну Іду.
Миша, Іла — імен легіон,
у квіти молодості завітчані.
Запалений вами

горить вогонь,
як може горіти юність вічної
Знаю і ви б з нами були,
і ви б ішли в бригадах з нами,
на блюмінги, на букери,
на трактори і комбайни.
Як з бур'ном, покінчено з бандами.
Роскішно родять колгоспні лани,
хлібом, хлопком простяглися вони.
Вугіль везуть із Караганди.
І там, де вчора били Колчака,
Денікіна нищили,

Врангеля гнали —
бази алюмінію, каучука
високоякісної сталі.
Дорогоцінна й безмірно щасна,
кожна ваша крапелька крові,
що з неї армія зросла
п'ятимільйонного комсомолу,
Пятнадцять весен,

п'ятнадцять літ,
ленінська молодь чатує на варті.
Горячу відданість звітує зліт
славній ленінській партії.
Партіє! Любов свою,
вождям твоїм рапорує зала.
Як хвиля могутня

делегати вітають
від звуки
„Інтернаціоналу“.

І голови зводяться гордо до горі,
у радість життя

переходить траур.
Встають ювілянти, комсомольці старі:
Бабушкін, Мільчаков, Хитаров.
Із шахт і колгоспів вони прийшли,

від гарячого більшовицького діла.
Секретарі Обкомів,

керівники Країв,
начальники політвідділів.

Час трохи розчистив ліси чуприн,
зрадливо мигтять у декого лисинки.
Та серця ще чути глибокий дзвін,
на повні легені вбирається кисень.
І очі їхні пильно глядять,
так само учитися жадібні,

наче

у тих,

що в президії з ними сидять,
що їм од революції — п'ятнадцять.
П'ятнадцять гарячих кованих літ,
що зміну зростили,

нашу гордість.

Партії „на-одмінно“ складає звіт
славна

більшовицька

молодість!

1933

і. н у л и н

консул кемпбел

Мені в процесі роботи доводилося зустрічати чимало людей, що до них цілковито можна б прикласти американського вислову — The right man on the right place — відповідна людина на відповідному місці.

Я знав сенатора Сполучених Штатів, колишнього губернатора одного з штатів, що розповідав мені:

— Ні, я не схвалюю отих репресій нашого уряду, отих масових арештів, нападів на демонстрації страйкарів, — це шкідлива політика і нічим не виправдана жорстокість до жінок, дітей, невинних людей. У себе в Індіані я віколи так не чинив. Пам'ятаєте величезний страйк на сталеварнях у Геррі? Як тоді пахло кров'ю! Але я не припустив нападу на беззахисну юрбу. І нащо? У мене обійшлося куди простіше й без зайвих жертв. Вийшла демонстрація страйкарів, настрої вояковитий, але поліція не чинить опору. Повертає натовп за ріг — і, незнати звідки, — банг-банк-банк-банк! — чотири постріли, четверо водіїв падають. І все. Більше ніхто не постраждав — хіба потовкли кого, розбігаючись. А далі страйк був уже не страшний.

Я знав, що правда, тільки з листування, міністра — домініального міністра рибальства Ньюфаундленду, що написав нам, у відповідь на наше прохання надіслати статистичний матеріалів про котикові промисли на острові:

„Джентлмени, ви не могли б, хоч лусніть, знайти кращого адресата для вашого листа. Сам я старий морець, рибалка і мисливець, тридцять шість років був за капітана промислового корабля, бив котиків, песців і піпру, — пошукайте ще такого, як я. Через це мене й призначили на міністра, а це ж не аби що і не всякий навіть старий капітан вискочить. Тільки тут мій стан мене зв'язує, тож ви почекайте, у серпні я приїду до Монцезаро, отоді ми з вами погуляємо, аж Тед із заздрощів сяде на голову. А покищо він вимагає, щоб я з вами не листувався, бо наш домініон не має дипломатичних зв'язків з вашим урядом“.

Я зацікавився — хто ж такий отой Тед? Виявилось — прем'єр-міністр домінії. Було це скоро після так званого „рибальського різдвя“, коли юрба рибалок, обложивши парламент і палац генерал-губернатора у Сент-Джоні, зажадала, щоб кабінет подався до демісії й висунула свої нові кандидатури на міністрів. Генерал-губернаторові нічого більше не лишалось, як уступити. Справа ж була в тому, що незадовго перед тим помер напівлегендарний міліардер-англієць, концесіонер і власник мало не всього острова, Райян, і тубільний домініальний капітал робив свої перші, досить іще клишоногі, та проте, напористі кроки. Та коли б я почав про це розводитися, то надто пізно дійшов би третьої „відповідної людини на відповідному місці“ — консула Кемпбела.

А їй же присвячено цей епізод. Бо ця людина найбільше пасувала до своєї посади. Чи то пак, посада найбільше пасувала до цієї людини. Чи, нарешті, посада і людина були варті одне одного, як скорпіон свого жала — і навпаки.

— Ну, то як же воно буде?

— Отак воно й буде, як ми казали.

— То мене з цим пращпортом не пустять на Україну?

— Не пустять, громадянине.

— А тут же віза є.

— Є, та не наша. І пашпорт, і віза — УНР, тобто так званої „Української Народньої Республіки“. А такої, як вам час бив же знати, на світі нема. Існує одна Українська держава, це Українська Соціалістична Радянська Республіка. І тільки за радянськими пашпортами та візами можна до неї потрапити.

Перший місяць ми працювали в цій великій домінії, і щодня нам доводилося провадити подібні розмови з численними відвідувачами консульської частини нашого Офіціального Агентства. Кількість цих відвідувачів свідчила про велику реєміграційну тягу до СРСР, зокрема до УСРР. Та свідчила вона й про щось інше. Саме, що призначений сюди від опереткової петлюрівської УНР консул — видурював з кишень імігрантської бідноти долари, запевняючи, що з його візами можна повернути на Україну.

Спочатку ми обмежувалися поясненнями, дивуючись, скільки народу встиг обдурити той „консул“ протягом своєї „дипломатичної“ діяльності. Та переконалися незабаром, що одних пояснень і співчуття обдуреним — не досить. Про це свідчив і візит Якова Карвацького.

Присадкуватий, кругленький, чорнявий, з невеличкими, глибоко всадженими чорними оченятами — Яків Карвацький прийшов перевіряти:

— Воно, знаєте, краще — в одному консульстві я вибрав пашпорта й візу, а в другому таки хочу перевірити, чи не пропали мої гроші.

— Пропали, громадянинне.

— Як то — пропали?! Та я йому очі видеру за мою кєрвавицю! Та я оце зараз до нього...

— Тепер то ви навряд його знайдете.

— А чому б я мав не знайти? Оце сюди йшов, бачив його „сайна“*. Ніде він в біса не подівся.

Настала наша черга дивуватися.

— Та невже ж оте „консульство УНР“ іще існує?!

— Ого! Ще й грошики заробляє. Я ж оце тиждень, як прашпорта вибрав.

— Тиждень? Так чого ж ви пішли до того шахрая, коли ми вже тут місяць?

— А я знаю? Бачу сайна — ну й пішов. Ну, так я в нього з горлянки свою кєрвавицю видеру, в того скоча** клятого!..

Яків Карвацький пішов, а я негайно заходився диктувати ноту до міністерства закордонних справ домінії. У ноті я висловлював свій надзвичайний подив, що досі існує самозване „консульство УНР“, прохав міністерство припинити його діяльність.

Відповідь прибула другого дня (без бюрократизму!), майже одночасно з новим візитом Якова Карвацького.

— Ну, як ваші справи? — спитали ми Карвацького.

— Не віддає грошей, шляк би його трафив! Не хоче. Мабуть, піду тепер до лоєра***, аби хоч якого чесного знайти...

Я з ним погодився, бо це якраз було те, що й я збирався робити: вдатися до адвоката, до нашого юрисконсульта, по пораду. На це наводила відповідь міністерства. Міністр шляхів Грегем, який заступав на тій час прем'єра й міністра закордонних справ, відповів на мою ноту, що міністерство не давало екзєкватури консулові УНР м-ру Кемпбелові, отже не бачить, якою мірою і в якій формі можливе втручання міністерства до приватної діяльності згаданого м-ра Кемпбела. Іншими словами, це значило, що міністерство не хоче закривати уєнерівської крамнички.

Містер Гарбер, наш юрисконсульт, визнав цілковиту слухність Грегемової відповіді.

— А як же інакше? Раз міністерство не обмінювало Кемпбелові консульського патенту на екзєкватуру, то воно й не втручатиметься. Це справді Кемпбелова приватна справа.

— А звідки ж у нього уповноваження?

— Від „місії УНР“, що перебуває у Вашингтоні. А з тією місією ви нічого не зробите, аж доки Сполучені Штати не визнають СРСР. Отже, бачите, Грегем відповів слушно. Тим паче, що він мав особливі підстави не заважати Кемпбелові.

— Які ж то особливі підстави — крім Грегемової ворожечі до СРСР?

* Сайн — вивіска. ** Шотландця. *** Адвоката.

— Кемпбелові потрібний додатковий заробіток... ну, і відповідні лаштунки для роботи. Крашого виходу, як призначити його на консула УНР — не знайти б. От, познайомтеся з його „рекордом“.

Я глянув на папери, що мені подав Гарбер.

— Чекайте, чекайте, чи не про нього то була інтерпеляція в парламенті?

— Ну, звичайно — відносно ескімосів.

— О, тоді я визнаю, що кращої кандидатури на консула петлюрівської УНР, справді, не знайти б. Це те, що ви називаєте — „the right man on the right place“.

Судить сами. Шотландець Джон Д. Кемпбел за фахом був приватний детектив. Хоч — „приватний“ — це поняття відносне. Закони цієї домінії вимагали, щоб кожний детектив числився в резерві „плейн-клодет поліс“ — поліції в цивільному убранні. Отже, з Кемпбела був звичайний поліцейський шпигун, тільки без постійної плати в поліції.

Очевидно, приватних детективних заробітків Кемпбелові не ставало, хоч назва його фірми досить часто фігурувала у газетних звітах про скандальні судові процеси „за розбите серце“ тощо. І він почав шукати додаткових заробітків. Шукав недовго. Офіційний кат домінії, м-р Елліс, брав надто дорого за кожного повішеного. І хоч тепер смертні вирoki були не такі часті, як у „щасливому“ дев'ятнадцятому році, та якраз наспіла парламентська ревізія державного бюджету, і комісія звернула увагу на перевитрати лінією міністерства юстиції. В урядових колах почувалася певна незручність. Тимчасом, Елліс уперся на своїй ціні: мовляв, робота брудна й неприємна...

Та ця домінія вважалася даремно за країну класичного штрейкбрехерства. Ніхто інший, як Кемпбел запропонував свої послуги й почав вішати засуджених на страту за ціну, дешевшу за еллісову. За це Кемпбел, крім умовленої плати „за голову“, дістав псевдонім „Голмс“ і звання почесного громадянина, що, за звичаєм, надається усім катам у цій домінії...

Але щастя людське — мінливе, і почесні обов'язки державного ката не довго давали Кемпбелові забезпечений додатковий прибуток. Вже з перших днів його „роботи“ кружляли чутки про низьку його кваліфікацію в цьому фахові, хоч — хто знає? — може то розпускав його конкурент, Елліс, із заздрощів, що втрачає заробітки. Будь що будь, зірвався Кемпбел-Голмс на дрібниці: на ескімосах. Якось викликали його на один з островів у Гудзоновій Затоці, де треба було спільно повісити двох ескімосів. Приладів потрібних — механічної шибениці, скажімо, — там не було, отже й низька кваліфікація Кемпбелова виявилася яскравіше. Вішати йому ескімосів довелося двічі, бо за першим разом вони обірвалися

(Кемпбел спробував, щоб швидче, повісити обох на одному мотузі), і після повторного повішення один з ескімосів залишився живий, втік і розповів про всю ту історію чужоземному газетяреві. В наслідок — скандальна інтерпеляція робітничої фракції у парламенті і тимчасове позбавлення Голмса-Кемпбела права вшати своїх співгромадян.

Але уряд, очевидно, почував до нього певну вдячність і не заважав одержувати прибутки з нового додаткового фаху, що до нього вдався Кемпбел. На чолі „місії УНР“ у Вашингтоні тоді був уніятський піп Іван Ардан (йому „посол“ В. Бачинський переуступив свої уповноваження). Цей то піп, який сам, по суті, тільки тим і займався, що торгував фалшивками-пашпортами й візами, уповноважив Кемпбела бути „консулом УНР“ на Монцеваво і всю сусідню домінію. Очевидно, Ардан вважав, що хоч Кемпбел ніколи не бачив України й слова по українському не розуміє, та проте він не позбавлений усіх інших якостей, потрібних для оборони „національних інтересів“ петлюрівської директорії. Щодо цього, то ми, доречі, з панотцем Іваном цілковито погоджуємося.

Проте, терпіти, щоб у країні, яка нас визнала, поряд Офіціального Агентства СРСР було консульство УНР — ми не мали наміру. Отже, яким побутом можна скорше домогтися, щоб містер Кемпбел припинив свою „корисну дипломатичну“ діяльність?

— Це буде не легко, — твердив містер Гарбер, — бо Інтеліженс сервіс надто зацікавлена в тому, щоб Кемпбел залишався у складі консульського корпусу. Ви розумієте, доручення, що їх він виконує для поліції та воєнної розвідки, вимагають саме такого прикриття.

— Все одно. Уступати з цих міркувань мені й на думку не спаде. Кемпбелову крамничку треба замкнути.

— Ну, що ж, тоді доведеться судитися з ним; притягти його за самозванство. Тільки, майте ж на увазі, раніш, ніж розпочинати позов, треба забезпечити всі докази, що вашому агентству доручено виконувати консульські функції для громадян СРСР у цілому та УСРР зокрема.

— Дозвольте, які можуть бути сумніви? У мене, щоправда, нема екзекватури, але мій вірчий лист, що його я доручив прем'єрові...

— Він свідчить про доручення вашого уряду, але не про згоду домініального на виконання вами цих доручень на даній території.

— Так домініальний же уряд прийняв від мене той лист, і про це було по всіх газетах...

— Але не в наказі по міністерству — і не в парламентських звітах, тобто цьому не надано значіння державного акту.

— А самий факт перебування тут Офіціального Агентства?

— Не покликайтесь на такі речі, самий факт для суда нічого не значить, як і факт перебування тут Кемпбelloвої консульської крамнички. Треба вам знати, що з фактами наш суд найменше числиться. Ви йому подайте законні підстави, або прецедент.

— Ні, киньте, ні до чого тут ваші аналогії. Адже нас тут прийняли, і цього ніхто заперечити не зможе.

— Так, уряд домінії прийняв Офіціальне Агентство, але прийняв його на підставі попередньої ще угоди між СРСР та метрополією, тобто торговельної угоди 1922 р., яка не передбачала офіціального визнання. Так само не передбачала та угода вашого права виконувати консульські функції. Тут прецедент був би не на вашу користь. Згадайте, що у столиці метрополії аж до визнання СРСР де-юре у січні 1924 р. — існувало посольство „тимчасового уряду“ Керенського, і радянське Офіціальне Агентство змушене було терпіти його присутність.

— Але тепер, коли вже є визнання де-юре від метрополії...

— Проте нема жодного акту, яким уряд домінії приєднувався б до того визнання. І перша наша справа — це домогтися такого акту. Інакше ми судовий процес програємо.

Що зробити? Я змушений був визнати слушність Гарберових міркувань і спробувати пустити в хід наші парламентські зв'язки, щоб домогтися потрібної заяви від уряду.

Що перший мій крок у цьому напрямкові був невдалий, провина, частково, моя. Не слід було покладатися на депутата-лейбориста Вудсворта. Він, щоправда, вважав за свій обов'язок висловлювати до нас прісні симпатії, бо в метрополії тоді влада номінально була в руках лейбористського уряду. Цей колишній піп спробував навіть довести нам оті симпатії в „галерейній інтерпеляції“; за такою назвою став відомий його протест проти того, що у столичній художній галерії висіла картина з назвою „Більшовик“. На картині намальоване було жажне одоробло з довгими переплутаними патлами і, хоч без ножа в зубах, та з покоцюрбленими скривавленими руками. Картину тоді справді зняли на вимогу Вудсворта, і він вважав це за величезну перемогу „робітничої партії“ та за послугу, яка мало не врятувала радянську владу від загину.

Але цього разу, коли Вудсворт звернувся до Грегема з питанням, чи поширюється визнання СРСР від метрополії й на уряд домінії — заступник прем'єра дав до розуміння зухвалому лейбористові, що ліберальний уряд не припустить його втручання до справжньої політики.

— Це надто складне конституційне питання, — сказав Грегем, — уряд не вважає за можливе дати на нього тепер якусь певну відповідь.

З лав лібералів залунало схвальне „гір-гір“, і Вудсворт сів ні з чим, навіть не намагаючись повторити настирливіше

своє питання, чи тим менше вдатися до полеміки. Там, де перемога давалася не відразу—лейбористи воліли не встрявати до бійки; тим паче, що яка ж їм була охота лізти в бійку за інтереси СРСР? А тон відповіді Грегемової, крім бажання поставити на своє місце Вудсворта, свідчив ще про небажання Грегема брати на себе відповідальність за подібні справи до повернення самого прем'єра. На це повернення прем'єра, розумного ліберала-сепаратиста, мав і я деякі надії. А покищо.

— Покищо ви могли б поладити справу через радянське представництво у метрополії: через уряд метрополії можна ж натиснути на наш уряд, щоб він у своїй зовнішній політиці не ухилявся від лінії „модер-контрі“. *)

Це була пропозиція Гарбера, але я на неї ніяк не міг пристати.

— Ні, містер Гарбер, цього я не хочу.

— Ви боїтесь, що це зіпсує взаємини з домініальним урядом?

— Справа не в цьому. Може деякі елементи в домініальному уряді, хоч би й той самий Грегем, — раді були б піти лінією найменшого опору й позбутись відповідальності. Але я не хочу принципово, щоб ми правили за привід урядові метрополії силувати домінію.

— Дякую, ви дали мені хорошу лекцію патриотизму. Звичайно ж, не у ваших інтересах якоюсь мірою впливати, щоб обмежувалися прагнення нашої домінії до самостійності у зовнішній політиці. Бачу, що розрахунки у вас далекі...

— Боюсь, містер Гарбер, що ви у своїх висновках ідете далі, ніж я дав до цього підстави.

— Не будемо сперечатись на цю тему. Але як це погодити з тим, що в даному разі тут зачеплені істотні інтереси вашої країни?

— В тому й полягає справа, щоб вийти з цієї колізії та забезпечити ці інтереси іншим шляхом.

Гарбер мовчки міркував кілька хвилин.

— Добре. Тоді є один тільки вихід. Щоб хтось із жертв Кемпбелових заскаржив цього шахрая за аферу й самозванство; ми це називаємо „фолс претенс“. **) А ви тимчасом доможетесь спеціального акту нашого уряду про визнання домінією СРСР, незалежно від того визнання, що мало місце з боку метрополії. Це створить сприятливу атмосферу і ми зможемо справу виграти.

— Вибачте, — це Булгаков, який мовчки прислухався весь час нашої розмови, подав, нарешті, голос: — вибачте, я вас на хвилинку залишу.

Справді, за кілька хвилин він повернувся й сказав, звертаючись до Гарбера:

* „Країни - матері“, тобто метрополії. ** Фальшиві претензії.

— Яків Карвацький, емігрант з України, обдурений Кемпбелом, просить вас сповістити, коли ви зможете з ним зустрітись, щоб захищати його інтереси у судовому процесі проти шахрая-самозванця. Він уже відвідав вашу контору, та не застав вас, а тепер чекає коло тел. фону.

Я ж завжди казав, що з Булгакова таки будуть люди!

— Я своєї кервавиці не падарую. Щоб цей скоч мене так обдурив? Я вимагаю, аби його негайно арештовано!

Це так обурювався Яків Карвацький у адвоката. І Гарбер виконав його вимогу. Того ж дня — було це в перших днях липня 1924 року — він одержав ордер на арешт Кемпбела за шахрайство й самозванство. Уявляю собі, який здивований був детектив Кемпбел, коли з ним зробили те, що він звик робити з іншими: його арештували й відправили до поліції. Та подивом справа обмежилася. Навряд, щоб Кемпбел дуже розгубився чи злякався. Він же повинен був знати, що подібний арешт у цій країні (можна б сказати — у подібних країнах), це звичайна й незначна формальність. Раз є оскарження, то може бути й арешт. Але довести оскарження, мовляв, хай спробують, а позбутись арешту — найлегша справа.

Справді, за десять хвилин по арешті, Кемпбел був уже на волі. Для цього досить було йому довести, що він володіє нерухомістю, і його звільнили під заставу цієї нерухомості. Тобто звільнили до суду.

І це було головне. Цим десятихвилинним арештом Гарбер домігся того, що суд призначено на 18- липня, а всі газети сповістили про „скандал у консульському корпусі“.

Тепер треба було готуватися до процесу. І вже з перших двів стало ясно, що найважче для нас — попереду. Напередодні суду до нас звернувся банк, де лежали гроші Офіціального Агентства — „Роял-Домініон Бенк“ — з пропозицією всі гроші переказати на поточний рахунок торгпредставництва. І коли ми висловили цілком зрозумілий подив, нам пояснили:

— Банк позбавлений змоги відкрити окремий контокорент Офіціального Агентства, бо нам невідомо, що то за організація. За нашими відомостями — це цілковито приватна фірма.

І на доказ нам показали останній зшиток журналу „Файнаншел Пост“ з інтерв'ю міністра торгу й промисловости Роберта Ло. Той заявив таке: „приєднавшись 1922 року до торговельної угоди метрополії з СРСР, ми тим погодилися на те, щоб прийняти радянське торговельне представництво; але ніде не оговорено прийняття Офіціального Агентства, що має консульські й навіть дипломатичні функції. Отже ми вважаємо Офіціальне Агентство за приватну установу“.

Звичайно, це інтерв'ю припасовано спеціально до судового процесу. А відповісти зустрічною репресією на той момент

ми не могли: домінія не мала окремого представництва в СРСР— її інтереси заступало посольство метрополії.

Стан витворився для нас досить складний. Та цього разу його полегшив нам суддя, що мав розглядати Кемпбелову справу.

— Бійтеся бога, — сказав він, літерально, 18-го липня, коли дійшла черга цій справі: — бійтеся бога, хіба можна за такої спеки займатися такими складними справами? Я справу відкладаю на місяць.

Спека, справді, була нестерпна. Така, яка буває тільки в цій домінії, де вісім місяців тягнеться люта сибірська зима, зовсім нема весни, а на літо припадає два місяці (як і на осінь). Виглядає так, ніби природа хоче себе компенсувати за таку довгу зиму, зосередивши все своє тепло на два літні місяці. Та ми знали, що справа не у спеці, бо у серпні мала бути незгірша. Тож ми чекали, яку ще причину вигідає суддя, щоб далі відкласти процес на вересень — бо аж у вересні мав приїхати з Європи прем'єр і дати настанову про ведення процесу.

Цікаво складалися справи! Всі удавали, ніби це звичайний дрібний процес за якихся одинадцять доларів (вісім за паспорт і три за візу), шахрайським підступом витягнені якимось шотландцем Кемпбелом у якогось імігранта з України Карвацького. Великої сенсації у пресі викликати Гарберові спочатку не пощастило. Після перших оповіщень про скандал у консульському корпусі — з'явилася у пресі маленька нотатка старшини корпусу, норвезького генерального консула, що Кемпбел не числиться у консульському спискові й що повідомлення газетне, ніби він, дуаен (старшина), мав на думці взяти Кемпбела під свою оборону — не відповідають дійсності; і все: після цього преса замовкла й навіть не сповістила про те, що процес відкладено. Звичайно, тій пресі хтось дав пораду замовкнути. І в цілій домінії були всього тільки дві газети англійською мовою, що на цю пораду не забажали пристати, і обидві були тижневі, а не щоденні...

Сама собою заява дуаена консульського корпусу становила певну нашу перемогу. Та не доведена до кінця, бо норвезький генконсул дуже чемно дав нам до зрозуміння, що на нашому боці він не мав наміру брати участі у процесі, бо, мовляв, це може поставити його у двозначний стан в очах домініального уряду: адже й про наше право виконувати консульські функції не було зазначено у будь-якому урядовому акті. Ми й не наполягали: який же може бути „наш бік“, коли всі ніби умовилися всіляко ідкреслювати, що це якась дрібна приватна справа — „Яків Карвацький верзус *) Джон Д. Кемпбел“. І, підкреслюючи, непомітно натискали потаємні пружинки, аби тим

* Проти.

чи тим чином на справу вплинути. Тобто, вони думали, що ті пружинки натискаються непомітно. Для нас же не було сумніву, що на цій справі ворожі до нас елементи домінії намагаються дати бій саме нам, саме СРСР. На даремно ж справу доручено судді, який мав забезпечити її провал для нас. То був маленький, лисий і посивілий у дрібних провінціальних інтригах француз-фашист, що ніколи не відігравав у домініальній політиці більш-менш видатної ролі, проте, завжди якийсь чином бував заплутаний у всіх брудних і провокаційних політичних справах.

Будь що будь, ситуація для нас складалася несприятлива. Тож, коли Гарбер запросив мене взяти участь у процесі в характері свідка-експерта з боку Карвацького, я висловив сумнів: чи слід мені особисто йти на такий ризик?

— Не слід, — підтримав мене Булгаков. — Коли б на те ваша згода, то я б залюбки взяв на себе роль такого свідка-експерта. А ви дасте мені кілька попередніх лекцій з українознавства. Коли ж я на чому зірвусь, то це меншою мірою відіб'ється на авторитеті представництва й нашої країни.

На цьому ми й погодились.

Настав призначений день у серпні. Не буду описувати судової рутини на початку засідання. Але надмірна байдужість судді та й самого Кемпбела, квола цікавість преси і низка інших, ледве відчутних, та неомильних показників, наводила мене на думку, що процес, мабуть, і цього разу зірветься. Я думав, що це було б не так уже й погано: може за той час відбудуться зміни на нашу користь. Я навіть був майже певен того.

Показники мене не обдурили.

Щойно дійшла черга до свідчень Булгакова, як суддя спитав:

— Чи готові ви присягнути, свідку?

Цього ми, виявляється, не передбачали. Ну, яку ж, крім негативної, міг дати відповідь комсомолец і кандидат на члена партії Булгаков?

— З яких причин? — поцікавився суддя.

— Коншієншієс обжектор, — переконання не дозволяють мені виконувати релігійних обрядів, а значить і брати присягу, — пояснив Булгаков.

— Отже, головний свідок обвинувачення відпадає! — зрадів адвокат Кемпбела.

— Так, і це змушує мене знову відкласти на місяць розгляд цієї справи, — зробив суддя несподіваний для декого, та цілком передбачений мною висновок.

Обидві сторони дістали ще один місяць на готування до процесу, і протягом того місяця сталися нові речі, дивні і, водночас, цілковито логічні речі, що їх слід було давно сподіватися.

Крім згаданих двох органів преси англійською мовою, заговорили енергійніше за справу чотири органи українською: робітничі й фермерські газети, жіночий та юнацький журнали. За ними, в'язавшись з ними у полеміку, загаласувало до десятка друкованих органів різних мастей жовтоблакиті. Вгрутилася преса сусідньої республіки, — українська, а за нею і англійська. Раптом там згадали, що є Кемпбелів колега у Нью-Йорку, хоч і українець — доктор Загайкевич — та незгірший за Кемпбела шахрай і самозванець. Хтось намагався заскаржити до суду й Загайкевича. Справа, що ще вчора здавалася за дрібну й незначну, об'єднувала тепер найпередовіші елементи робітництва й фермерства двох країн, і не тільки з української колонії, у протесті проти того, що уряди тих країн погурають петлюрівським недобиткам.

Що, власне кажучи, трапилось? Чому потрібно було двохмісячних відстрочок для того, щоб справа набула такого розголосу, щоб десятки тисяч людей раптом відчули її за свою, принципову справу?

Важко було б мені дати якусь певну відповідь на це питання. Можливо, до нас тільки приглядалися спочатку — адже ми були у цій країні один місяць до початку самої справи; можливо, що принципова заява Булгакова на суді — відмова його присягати — викликала до себе такі симпатії, перш за все молоді: недаремно ж перший почав активну кампанію на нашу користь український комсомольський журнал. А можливо — і це, здається, чи не найпевніша причина, — наближалася осінь, припинялися польові роботи й наступала пора безробіття; тобто, створювалася атмосфера в масах робітників і фермерської бідноти, коли досить було б і дрібного приводу, щоб дати початок активному масовому рухові, щоб дати вихід незадоволенню мас.

А процес Кемпбела — зовсім не правив за дрібний привід. Він давав підстави до аналогій і до багатьох вимог внутрішньо-політичного порядку. Саме це примушувало нас додержувати великої обережності, аби уникнути цілковито можливих провокацій.

Я, щоправда, не уникав давати інтерв'ю численним кореспондентам, які нас щодня відвідували. Та я категорично відмовлявся, цілком зрозуміло, виступати на численних мітингах протесту проти злочинів петлюрівщини; кажу — „цілком зрозуміло“ — бо здебільшого то водночас були протести проти поведінки уряду даної країни, яка дає притулок петлюрівським агентам і навіть терпить їхнє „представництво“ на своїй території. Небезпека провокації збільшилася, коли наспіли відомості, що в Нью-Йорку не дійшло судового процесу. Там справа була простіша. На контрольному пункті Елліс-Айланд (так званому „Острові Сліз“) зібралось кілька десятків жертв „консула УНР“ Загайкевича: їх повернули з Європи,

бо паспортів їхніх ніхто там не визнавав, Сполучені Штати відмовлялися їх приймати назад, і призначили їх на депортацію, тобто на вислання з меж країни. І от, коли „консул“ Загайкевич, запрошений тими кандидатами на депортацію, був такий наївний, що їх відвідав, — обурені жертви порядю таки побили невдачу-дипломата. Це викликало новий галас у пресі й натяки, що до цієї справи причетні були „московські більшовики“. Отже нам таки потрібна була обережність.

За те Яків Карвацький перетворився з малопомітного офіціанта на справжнього героя. Його портрети друкувалися по газетах, його інтервювали репортери, його запрошували на мітинги протесту, конференції тощо, і всюди він виступав, уже не обмежуючись „своєю кєрвавицею“, але розповідаючи, як він раніш не знав різниці поміж УНР та УСРР і як ця справа відкрила йому очі; надто ж, коли він довідався, що заступництво національних та державних інтересів УНР покладено на шпига та ката.

Очевидно, що Кемпбел не міг стерпіти такої образи, і за якийсь час Карвацький одержав оповістку про те, що і його мають судити за образу честі Кемпбела. На оповістці сказано було, за загально-вживаною тут формою, *the King versus Jacob Karvatsky*, „Король проти Якова Карвацького“, і Карвацький не тільки не злякався цього, а навпаки, зріс у власних очах, а в його прилюдних виступах залунав новий мотив: „Хай навіть сам король буде проти мене, але я таки доможуся правди!“ Це викликало нові оплески і втягало нових прихильників Карвацького та СРСР до кола тих, хто цю справу вважав за істотно свою.

А що українці, переважно дрібні фермери, відігравали чималу роль в кооперативному фермерському русі домінії й мали своє досить міцне представництво в управі знаменитої хлібоекспортної організації „Пшеничний Пул“ (між іншим, нещодавно в газетах майнула звістка, що цей „пул“ розпався, збанкрутувавши, і це свідчить, як далеко зайшла економічна криза в сільському господарстві домінії), — то й повинні були рахуватися з ними західні, фермерські провінціальні парламенти і муніципалітети. А що переважала в українській колонії, а значить і серед фермерів, радянська орієнтація, то й не диво, що прем'єр-міністр домінії, повернувши з Європи, об'їздивши в зв'язку з наближенням виборів західні провінції, змушений був заявити на засіданні одного з провінціальних парламентів, що домінія „готова визнати СРСР“.

Ця половинчата заява правила за показник нового зламу в справі, звороту її на нашу користь. Та нас вона повнотою задовольняти не могла. Тож нову інтерпеляцію в домінальному парламенті вніс уже не лейбористський, а фермерський депутат; і виголосив він її в імені прогресивної фракції парламенту.

— Чив визнає уряд нашої домінії Українську Соціалістичну Радянську Республіку і чи визнає він так звану „Українську Народню Республіку?“ — запитався на найближчому засіданні палати громад лідер прогресивної партії Гарланд. З його тону можна було судити, що цей кремезний фермер ставить питання руба і жадає відповіді без крутіїства.

І прем'єр поклався на відповіді:

— Визнавши Союз Радянських Соціалістичних Республік, ми тим визнали всі республіки, які входять до складу Союзу, між ними й Українську Соціалістичну Радянську Республіку. Щождо так званої „Української Народної Республіки,“ то ми її не визнаємо й ніколи не визнавали.

Можна було б уважати, що все гаразд, шкода тільки, що прем'єр упустив закінчення умовленої поміж фракціями форми визнання: коли б він додав, що так званої „Української Народної Республіки“ взагалі й не існує на світі, — усе було б справді гаразд. Та поновлювати питання заради цього не мало сенсу. Адже прем'єр-міністр не конче повинен бути знавцем з політичної географії, навіть коли він є водночас міністром закордонних справ.

Зате ми мали невеличку компенсацію в іншому, і це остаточно забезпечувало наші позиції на процесі. Найвищий суд домінії, уступаючи громадській opinіi, пояснив, що у випадках, подібних до того, який мав місце з Булгаковим, можна замінити релігійну присягу урочистою заявою — „solemni affirmatio“. Я кажу, невеличку компенсацію, але невеличка вона в порівнянні з загальним значінням прем'єрової заяви для престижу нашої країни. Взагалі ж то був перший випадок, коли у даній провінції, де ще діяв частково код Наполеона, присягу замінялося звичайною заявою. Даючи таке пояснення, найвищий суд наражувався навіть на поважні неприємності з чесними католиками, що переважно залюднювали провінцію. Але наражуватись на неприємності з прогресивною фракцією парламенту було ще неприємніше. І найвищий суд, так само як і прем'єр, обрав найменше зло.

Справа ж тут полягала ось у чому. Ця домінія хоч уже перестала бути суто сільсько-господарською країною (під час війни зросла промисловість коштом воєнних замовлень з Європи, і промислова частина народньо-господарського прибутку становила вже 51%), проте фермерство в ній відігравало виключну роль. Бо домінія була одним з основних поставників пшениці для цілої Європи. Тож і метрополія й сусідня домінія республіка мріяли про те, щоб монополізувати в своїх руках домінальний експорт пшениці. А для цього конче потрібно було об'єднати величезну кількість дрібних фермерів, бо саме дрібні фермери були тут основними продуцентами пшениці. В домінії були великі землевласники, та сливе не було великих експортних ферм; землевласники во-

лили здавати в оренду свої землі дрібними шматками, бо освоювати відразу великі площини, за домініальних природних умов, вимагало б надмірних грошових витрат. Отже, домінія залишалася країною дрібного й середнього фермерства.

Об'єднати цих дрібних продуцентів пшениці могла виключно кооперативна організація: так вважали фінансисти й політики метрополії й сусідньої республіки. І от починається гарячковий процес — напередки! — інвестиції капіталів обох країн у величезні акціонерні товариства домінії, що їх людське око вважалося й називалося „кооперативами“. Свої землеробські кооперативи — „пули“ — виникли у кожній провінції; щождо федерального загальнодомініального об'єднання експортерів пшениці, то тут жодна з конкурентних сторін не наважувалася творити окремих своїх організацій: обидві бо розуміли, що така конкуренція всередині домінії була б загубна для виступів домініальної пшениці на європейському ринкові. Ні, в Європі домініальні експортери пшениці повинні виступати єдиним фронтом, саме в цьому полягає їхня сила... А для цього й домініальна організація експортерів пшениці повинна бути єдина. Таким чином утворився в домінії єдиний „гвіт-пул“ — кооператив продуцентів та експортерів пшениці. І вже в середині цього кооперативу, непомітно для більшості його членів, запекло боролись за цілковите опанування цього об'єднання, за переважний вплив на нього — капітали метрополії та сусідньої республіки.

Та було б навіть неприродним, коли б з цієї потаємної боротьби не скористалися самі фермери й не спитали зосередити у власних своїх руках керівництва гвіт-пулом. Певні успіхи цих заходів посилили позиції дрібнобуржуазної фермерської партії, так званої прогресивної. Неймовірна політична обмеженість верхівки, брак досвіду в політичній діяльності самої партійної маси — послаблювали той ефект, що його могло б мати досить таки швидке зростання цієї нової в домініальній політиці сили та її втручання до справ, які, ніби, непосредньо фермерів не завжди стосувалися.

В парламенті ж після останніх виборів установився такий розподіл сил: мавши невеличку перевагу над консерваторами, ліберали однако не склали навіть половини членів палати громад; лейбористи нараховували чотири мандати, так що з ними можна було й не рахуватися, надто коли зважити на їхнє заяче боягузтво; отже, за справжнього регулятора в дебатах і, особливо, в голосуванні, правила прогресивна фракція: приєднання тридцяти прогресистів-депутатів до лібералів чи консерваторів — завжди визначало абсолютну більшість голосів на тому чи тому боці.

Щоправда, такий стан регулятора у змаганні двох партій великого капіталу — не дуже сприяв самовизначенню прогресистів у загальнодомініальній політиці. Тим паче, що політи-

чна діяльність партії обмежувалася рамцями парламенту. Та коли парламентські сили впливали на прогресистів, використовуючи їхнє винятково-вигідне становище за даного співвідношення чинників—то чому не могли спробувати такого впливу й позапарламентські?

О, звичайно, не доводиться говорити про якісь виразні чи хоч і невиразні симпатії верхівки прогресистів до комунізму чи до СРСР; але компартія домінії починала все більше впливати на найбідніші елементи з партійної маси; з цим не можна було не рахуватися.

І ще важче було б не рахуватися з доводом, що його висували комуністи: СРСР—найбільший у світі продуцент і експортер пшениці; чи ж вигідно домініальним експортерам пшениці відразу займати ворожу позицію до цього могутнього суперника? Адже радянське збіжжя потрапляє на європейський ринок на два тижні раніш за домініальне: адже це ставить СРСР у вигідніший стан щодо визначення цін того ринку на пшеницю. Цим їхня аргументація обмежувалася, решту висновків робили вже сами прогресисти; це ж було до нинішньої кризи, і дехто з них, може, плекав надії на можливість мирного розподілу сфер впливів на ринках, чи бодай, якоюсь мірою погодженої політики цін. Не знаю, чи треба тут додавати, що ніхто—і найменше Офіційне Агентство—не давав їм аж ніяких обіцянок чи хоч би натяків до подібних висновків. Чимало у всій цій історії для нас самих було несподіваного.

Та дехто в парламентських кулуарах глузував, що прогресисти цього разу приєднали свої вирішальні голоси до пропозиції відсутньої у палаті комуністичної фракції. А що наближалися вибори, то урядовій ліберальній партії не дуже доводилося с еречатися. Тимпаче, що це давало їй привід до самостійного, в піку метрополії, виступу в зовнішніх справах.

Отже, все найцікавіше трапилось вже до процесу. Що ж ще розказати про самий процес?

Шойно закінчилися неминучі формальності, як першу атаку почав оборонець Кемпбелла. М-р Гарбер потім запевняв, що він навмисне цього припустився, бо воно було йому на руку: хай мовляв, супротивник зразу покаже свою найнебезпечнішу зброю, а тоді вже поміряємося силами.

А сповнена по береги зала без великого напруження стежила за адвокатським двобоєм, бо закінчення справи для більшості було безсумнівне.

Перший натиск Булгаков відбив самостійно, без гарберової допомоги—і відбив блискуче.

— Покажіть нам на маці Українську Народну Республіку,—зажадав кемпбелів оборонець, і під загальний регіт Булгаков

розвів руками, як людина, що опинилася в безпорадному стані й неминуче повинна розчарувати свого співбесідника:

— На превеликий жаль, позбавлений змоги виконати ваше прохання й показати вам те, чого не існує, ні на мапі, ні на світі.

— Отже, ви вважаєте, що Україна на світі не існує?

Оборонець надто поспішав святкувати перемогу. Незрушно й навіть трохи педантично повчав Булгаков адвоката:

— Навпаки, я вважаю, та так воно і є, що існують аж дві України. Одна з них — це єдина в світі українська держава, саме — Українська Соціалістична Радянська Республіка, що інтереси її та її громадян заступає в Канаді Офіційне Агентство СРСР. Друга складається з окупованих Польщею, Румунією й Чехо-Словаччиною українських земель, які, звичайно, не можуть ще мати своїх представництв за кордоном. Що ж до тієї „України“, яку мав репрезентувати м-р Кемпбелл, то її справді не існує.

— І не існуватиме! — подав хтось репліку з залі, викликавши сердитий вигук судді:

— Ордер! — тобто — „до порядку“.

За коротенькою й навчальною лекцією з політичної географії, Булгакову довелося виголосити ще й лекцію з історії громадянської війни й дипломатичної політграмоти. Цього разу вже на запитання м-ра Гарбера.

— Скажіть, експерте, чи існувала взагалі УНР?

— Так, існувала, хоч і недовго.

І Булгаков коротенько переказав хід подій на Україні за громадянської війни.

— А як ви, співробітник дипломатичної установи, вважаєте, чи закордонні представництва відповідають за поведінку свого уряду?

— Безперечно, інакше вони не можуть репрезентувати того уряду?

— Отже, на вашу думку, підсудний відповідає за грабунки, вбивства, знущання з людності, зокрема за єврейські погроми, що їх чинив його уряд?

Кемпбеллів оборонець не дав Булгакову відповісти.

— Я відвожу цей закид на адресу мого підзахисного, — втрутився він, — бо м-р Кемпбелл не може нести відповідальності за вчинки уряду, який вже не існує.

— Отже, — святкуючи перемогу підхопив м-р Гарбер, — мій опонент сам визнав Кемпбела за людину, що репрезентувала уряд, який не існує; отже за самозванця!

Це було блискуче. Кемпбеллів оборонець сам відчув, що, намагаючись урятувати репутацію підсудного, він перехитрив самого себе. І м-р Гарбер повів свій дальший наступ саме лінією виявлення репутації підсудного.

— Скажіть, підсудний, ви шпигун?

Кемпбелів оборонець був до краю обурений.

— Я вимагаю, щоб тут не ображали мого клієнта в присутності високого суду!

І коли суддя закликав до порядку Гарбера, той смиренно відповів:

— Яка ж тут образа, мій лорде? Адже я говорю лише за професію підсудного. Люди, що виконують доручення поліції, називаються шпигунами.

— Детективами! — заверещав, почервонівши, сам Кемпбелл.

— І шпигунами, на цілком законних підставах. Я наведу високому судові прецедент, що мав місце у Лондоні із суддею лордом Кемплем та прокурором Фіцрой Келлі чотирнадцятого квітня 1858 року, коли на вимогу адвоката Є. Джемса обидва погодились саме на таке визначення.

Факт був незаперечальний, і далі м-р Гарберг називав Кемпбела не інакше, як шпигун:

— Скажіть, шпигуне Кемпбел...

А я подумав, що цим успіхом Гарбер завдячує мені, бо тільки днями я переказував йому цей епізод з процесу Бернара з О. Герценом*.

Зрештою, залишалися дрібниці — довести, що паспортні й візи, які видавав (продавав!) Кемпбел, були недійсні й що він не мав консульського патенту, хоч екзекватуру йому спішно сфабрикувала „Місія УНР“ у Вашингтоні.

Справу Яків Карвацький виграв, ми були певні, та задача судді, очевидно, полягала в тому, щоб не програв і Кемпбел. Тож кари він на самозванця не наклав.

— Кемпбел не мав правових підстав виконувати консульські обов'язки, та на процесі не доведено, що він діяв свідомо із злочинним наміром. Тож я даю йому пораду закрити свою консульську контору.

Таке було резюме судді, що увільняло Кемпбела від кари. Поради ж судді Кемпбел не вволив. Бо хоч вивіска „Консульство УНР“ другого ж дня зникла, та ще за кілька днів я одержав повідомлення:

За клопотанням генерального консульства Французької Республіки, м-ра Дж. Кемпбелла акредитовано, як консула князівства Монако.

Очевидно, хтось таки надто був зацікавлений у тому, щоб залишити Кемпбела у консульському корпусі. Та доля князівства Монако не дуже нас обходила...

Суду над Яковом Карвацьким не було. Воно й зрозуміле після того звороту Кемпбелового процесу. Формула ж „король проти Якова Карвацького“ розшифрувалася так, що Карвацькому шкодувати не довелося. Його просто вислали адміністра-

* А. И. Герцен, „Былое и думы“, Академия, 1932, т. II, стор. 434 — 448.

тивним порядком — „депортували“ з домінії, і він поїхав до СРСР.

Бувши торік на хлібозаготівлях у Дунаєвецькому районі на Вінниччині, я бачився з Яковом Карвацьким. Він завідував тоді районним транспортом і не нарікав на те, що його „депортовано“ до СРСР.

Мабуть, він і тепер ще у Вінницькій області, тож, як доведеться вам там бувати, то ви від нього зможете довідатись про багато цікавих подробиць цієї правдивої історії. Між іншим, ви могли дещо читати про неї у „Вістях ВУЦВК“ за 1924-25 р.р., де містилися на цю тему дописи заокеанського кореспондента цієї газети.

Бердянське — Курорт — Харків.

Жовтень — грудень 1932 г.

о л е к с а г у р е ї в

він знає леніна

Він мало знає —
Хто такий Ленін,
І слово —
Революцій —
не вимовить скоро.
Він мало знає, бо — неписьменний.
Сором!

Сором! —
В цеху сказали усі.
Сором! —
В цеху казали не раз,
І він за роботу над книжкою сів
Вечорами.

Лікнеп. У кімнати шумно.
Гойдається шум, як бриз.
Лекторка в соняшних блисках горить
Вона молода,
А така розумна —
тут навчає старих.
А йому сором залляв лице,
Зморшки злилися в один рівчак,
Він двадцять років
знає свій цех;
І сорок років
Не знав
Ільча.

Чув, говорили;
„Масу повів“.
Бачив малюнки портрета,
Але не лишилося в голові
Все те.

Ні, пригадав...
...п артизанський загін.
Десь у селі „окопався“ Зелений.
Тоді:
Закликав на штурми Він —
Левін.

Та змовила гармат бойова хода,
Давно проминули вогневі дати,
і зараз не муляє пальці граната
Зараз його навчає читати
лекторка молода.
Мозок врацює розмірено-вперто
в живому плетиві лякливих думок.
(Почніть палицею палицю терти
Безперечно підє димок...

Місяці минулі —
днями здаються;
Вони пролетіли мов птиці шалені.
І він тепер знає:
Хто такий Левін,
і що таке
революція.

наоші токунага

Відомий революційний письменник Японії — Наоші Токунана добре знає психологію, побут, звички, характер свого робітника, селянина-бідняка. Сам він за свій, не такий уже й довгий, він пройшов сувору школу життя. А пройти сувору школу життя, випробувати десятки професій, зазнати нещадних ударів безробіття, знести на собі всі знущання капіталістичного безправства, бачити жахливі контрасти: непотрібну розкіш і кричущі злидні, велич і деградацію, проквітання і вимирання цілих пролетарських родин, — бачити й поїти повз усе це мовчки — вище від людських сил. Наоші Токунана, будучи сам пролетарем, побувавши не один раз перед брамами багатьох заводів і фабрик, — часто-густо перед закритими брамами, бо не кожен пролетар має „щастя“ продавати свої робочі руки і діставати за це мізерну оплату, — зазнавши на собі ударів жорстокої капіталістичної дійсності і безправства, — цей передовий робітник японського робітничого класу, кажемо, не міг пройти мовчки повз усе це... Як і сотні тисяч, мільйони інших пролетарів, він заявив на весь голос:

— Я протестую!

Протестую і буду боротися в лавах революційних організацій за кращу будучину робітничого класу.

Наоші Токунана вельми активну й організову участь брав у величезному страйкові робітників-друкарів, що спалахнув був на початку 1926 року в акціонерному товаристві Кіюдо, на одній із найбільших друкарень японської столиці — Токіо. Пізніше, через три роки, на цьому матеріалі він збудував блискучий роман — „Вулиця без сонця“*, і цей роман став одним із найвизначніших явищ новітньої японської літератури. Цим твором Наоші Токунана зразу увійшов у перші шереги творців пролетарської літератури. І не дивно, що „Вулиця без сонця“ перекладено либонь усіма європейськими мовами; і не дивно, що коли твір цей вийшов німецькою мовою, то група японських революціонерів у Німеччині наприкінці 1930 року писала:

„Цей роман ще й сьогодні є один із найкращих зразків пролетарської літератури Японії, що тепер охоплює своїм впливом усі письменницькі кола Японії. Ми палко рекомендуємо цей роман усім друзям за кордоном, як правдиве змалювання політичних подій Японії“.

Наоші Токунана — як визначний революційний письменник Японії — із року-в-рік росте і розвивається, даючи нові й нові твори високої соціальної

* До речі, роман Наоші Токунана „Вулиця без сонця“ вийшов 1932 р. укр. мовою у в-ві „Молодий Більшовик“.

значності, великої художньої насиченості, не абиякої емоціональності. Це не просто „реєстр“ подій сторонньої, „сперглядальної“ особи, це — художнє слово учасника революційних подій.

Народився Наоші Токунага 1899 року на південному заході Японії в родині спадкового орендаря. Закінчивши народню школу, він якийсь час працював робітником у друкарні, потім у державній цигарковій фабриці та на електричній станції. Пізніше переїздить до Токіо і влаштовується в друкарні Кіодо.

Токунага був один із фундаторів революційної профспілки друкарів і брав активну участь у згаданому страйкові 1926 року. Отже, з походження робітник, він глибоко зачепає в своїх творах болючі проблеми соціальної нерівності, експлуатації, революційної боротьби пролетаріату за свої матеріальні і правові домагання.

„Голод за багатого врожаю“ — що його ми подаємо на увагу нашим читачам, — це оповідання про злидні і визиск японського напівзпролетаризованого села; це оповідання про те, як куркуль і поміщик безборонно визискують нужденне селянство і як біднота, працюючи до сьомого поту, немає зайвої жмені рису для власних потреб.

Теперішнє становище японського селянина — жахливе. Шлях його — це шлях або покори і вимирання, або протесту і спільної за проводом робітничого класу боротьби проти визискувачів та гнобителів. Японська біднота, усвідомлюючи своє безвихідне, безправне, нужденне і безпросвітне становище, поводить стає на другий шлях — шлях революційної боротьби, на шлях протесту.

У зовнішньо ніби байдужому і безсторонньому фіксуванні подій читач легко побачить симпатії автора, — симпатії, з одного боку, і його жагучу ненависть до визискувачів, з другого. Становище японської бідноти — особливо останнього періоду — привертає до себе увагу кращої частини представників революційної літератури Японії, бо ж праця на чужих плантаціях, робота під батогом, непосильна праця на аграрного капіталіста далі нестерпна. „Голод за багатого врожаю“ яскраво малює картини сьогоденського стану японської бідноти. Ось саме цим і цінний цей твір.

І на кінець хочемо сказати, що у нас дуже мало є перекладів із східних мов — у тому числі і художніх перекладів із японської мови. На жаль, маємо обмаль, або точніше майже зовсім не маємо висококваліфікованих перекладачів з японської мови, — через те ми змушені були скористуватися з мови есперанто, щоб познайомити нашого читача з цим твором Наоші Токунаги, ясно здаючи собі справу, що від такого подвійного перекладу художність твору набагато втрачає.

Л. Л.

н. т о к у н а г а

г о л о д з а

б а г а т о г о

в р о ж а ю

н о в о л а

д о ш и з
с п о в і щ е н ь

У Токіо ви теж не знайдете роботи.

Де шлях через поле роздоріжжям галузиться до станції, стояв чоловік років тридцяти, дивлячись на дошку сповіщень юнацької асоціації¹ села Жооген, Інашікі-гун² Ібаракі-кен³.

Понад рижовими полями, здебільшого скошеними, повисли важкі хмари, майже нерухомі, й безупинно блідим струмінням ллє дощ. Саквояж, що йому на спині, був зовсім мокрий, бо на його крапала вода з нахиленої паперової парасольки⁴. Чоловік у „гоокамури“⁵ та в „гантен“⁶ з індигової бавовни стояв довгий час, поки наостанку не пішов, прямуючи ліворуч — до станції.

„Не знайдеться роботи?“ Проте, її немає і в ріднім селі, якби він повернувся. Він прийшов, облишивши дружину та дітей на хліб братові, що в нього судом забрано землю. Жива здебільшого скінчилися й не було селянина, який найняв би

¹ Юнацьку асоціацію японський уряд засновує по всіх селах та кварталах міст і це юнацтво часто-густо відіграє реакційну роль. Це і має на меті уряд.

² Гун — підрозділ кену.

³ Кен — префектура.

⁴ Паперова парасолька — дошова парасолька зроблена з бамбуку та пром'яшеного паперу.

⁵ Гоокамури — японські селяни мають звичай обмотувати голову хустиною замість капелюха так, що видно лише чоло й обличчя. „Гоо“ — щока, „Камури“ — накриття.

⁶ „Гантен“ — верхній одяг робітників.

людину, сплачуючи по одному ену¹ на день лише за обмолот та розсипання рижу по „таварах“².

Що другі та треті сини³ бідних селян охоче пішли до міст і викликали заздрощі в перших синів, це вже стара справа. Тепер юнаки, викинені з промисловости, повернулися до села й не мали землі для рільництва. Вони не мали інших засобів, як пограбувати ферми зі своїми братами, або сподіватись на потрібність рук у фермерських роботах.

„Ну, щось таки буде, бо Токіо великий“, — прийшов він міркуючи. Проходячи алеєю, повз заду зерносковища, він опинився перед вокзалом.

Підійшовши до паркана станції, чоловік знову спинився, наче прикутий.

Ви вмрете з голоду, якщо підете до Токіо.

Афіша з червоними літерами перепороною стояла йому на путі. Нахиливши паперову парасольку, чоловік у гоокамурі не зміг навіть зідхнути.

Спереду голод і позаду голод — суха рука, що держала парасольку, залякло тремтіла.

„Ей, ти, що тут робиш?“ — Наблизившись з рипінням чобіт позад нього, хтось торкнувся його парасольки.

Чоловік у гоокамурі мовчки обернув голову. Там стояв поліцай із вокзальної варті.

„Куди ти підеш?“ — випитливо дивлячись з під каптура на чоловіка в гоокамурі, запитав поліцай.

„Так, пане...“ чоловік без причини вклонився поліцаєві.

„Навіть якщо ти підеш до Токіо, ти не знайдеш ніякої роботи!“

„...“

„Ти звідки?“

„З села Габара, пане, я звуся Орігара Кіжуу...“

Поліцай записав у книжку й по хвилині мовчання сказав:

„Повертай додому, тобі буде краще повернутись додому“.

„...“

„Иди геть!“ — погрозово закричав тоді. Безвільно людина з гоокамурі повернула дорогою, що нею щойно прийшла. Сіра хмара вкрила небо, безупинно блідим струмінням ішов дощ. Польовим шляхом, рівниною Гітачі, безвільно йшов чоловік у гоокамурі й хутко зник у дощовім тумані.

¹ Ен — японська грошова одиниця, що дорівнює половині долара.

² Тавара — лантух з рижової соломи, що в ньому зберігається зібраний риж.

³ Перший син в селян, за звичаєм епохи феодалізму, переймає від батька професію та спадщину.

За останній час збільшилися „камбан-мусуме“ в пивниці, що на насипу при селі Жооген, коло станції Рюгасакі. Оміцу, Йошіно та Отацу...

Кожна з цих трьох дівчат мала бліде обличчя й вигляд сухігнущі. Вони, з цілком утраченим здоров'ям, повернулися з Токію до рідного села, викинені з серпанкової фабрики Тоойоо.

„З таким знівеченим тілом ми б не придалися до роботи в полі... проте, ще ми могли б...“

Вони розмовляли провінціальним діалектом до сільських юнаків, що відвідували пивницю. Не зважаючи на все те, молоді селяни частенько приходили гризти „сембе“² або пити „шоочу“³. Десь, хоч і в цілком знівеченім тілі дівчат помітно залишилось постійне, привабливе причарування столичного життя.

„Прийди, Кацу! Ми зберемося один раз!“ Юнаки, що збиралися в пивниці провести дощовитий день, грали в „шоогі“⁴ в світлій половині кімнат, близько до відкритого входу. „Сьогодні я переможу тебе в сенганді, капській боротьбі. Ну, прихось хоч на раз“.

Юнак, званий „Кацу“, неухажно дивився, як крапав дощ із піддашку. Коли він повернувся додому, викинутий з токійської фабрики, він марно проводив дні на шії в батька, не маючи нічого для заробітку.

„Не хочу!“

І далі безцільно спостерігав надвірній дощ.

„Бридкий дощ“.

З жалібним бурчанням увійшов інтендант Макішіма. То був чоловік років п'ятидесяти, що його зненавиділо селянство та віценачальник реформної ліги кредитного кооперативу.

„Чого ви бажаєте, пане?“

Хазяїн пивниці, що постукував „натамаме-гісеру“⁵ в передок „гета“⁶, вклонився інтендантові.

¹ Камбан-мусуме — запрохачка, вродлива дівчина, що служить при крамниці, запрошуючи та приваблюючи покупців. „Камбан“ — вивіска, „мусуме“ — дівчина, дочка.

² Сембе — сухий пиріг, схожий на калач.

³ Шоочу — рижовий самогон.

⁴ Шоогі — гра, подібна до дамок або шахів, що складається з дошки з розміченими квадратами та малих дерев'яних брусочків з написами: король, золотий генерал, летюча колесниця, кінь, солдат тощо.

⁵ Натамаме-гісеру — металева люлька, що своєю формою нагадує стручок бобу. „Натамаме“ — сся, „гісеру“ або „кісеру“ — люлька.

⁶ Гета — дерев'яне взуття, що формою нагадує осличник, прикріплюється до ніг ремінням.

„Сьогодні ввечері відбудеться мітинг у школі, то всі неодмінно мусять зібратися!“ — сказав Мікішіма, пестячи сиві вуси, що пасували йому.

„Що? Який мітинг“?

Усі юнаки, що грали в „шоогі“, або гордо співали дівчатам „оїваке“¹, наче приголомшені обернулися до Макішіма. Юнаки цього села, де навіть читачів „Каї оо“ та „Чуоо Коорон“² поліція вважала за небезпечних, дуже любили мітинги й кожного разу були присутні, щоб там не було. — „Може промови шарлатанів для зарібку“ — лягаючи на спину, сказав Кацу, ніби що роздратовати інтендента, але той не переставав пропагувати: „Мітинг реформістської ліги кредитного кооперативу! З промовців прийдуть видатні особи. Питання дуже важливе, бо кредитний кооператив тепер у банкрутстві. Уся вага не тільки в нашому селі, бо паскудна селянська спілка росте під боком. Коли б ви, юнаки, не повстали тепер, то японська країна пропала б“!

Інтендант у чорній „цумугі-баорі“³ знову пестив сиві вуси, що робили його схожим на прем'єр-міністра Хамагучі.

— „Не турбуйтеся, дядьку!“

Підвівшись, Кацу знову підкидав зухвалих слів інтендантові.

„Коли б навіть пропав кредитний кооператив, що нічим не допомагає японському селянству, то й то воно не загине“.

Юнаки вибухнули реготом.

— „Не плюйся глупством!“ — крикнув інтендант до Кацу, спиняючи на йому сердиті очі.

„Не вірте, мої добрі, що Кацу плює; повернувшись із Токіо, він несе червону ідею; чи ви чуєте? Ну, не зважаючи ні на що, зберіться сьогодні ввечері в школі, чи ж чуєте?“.

Інтендант, обурюючись, вийшов, залишивши кілька друкованих аркушів газетного формату. Кацу знову ліг на спину й розгорнув друковане. Газета одверто називалась: „Реакція“.

„Фі, вони горді назвати себе фашистами!“

Кредитний кооператив був єдиний фінансовий орган на японських селах. Як і скрізь по інших місцях, і в цьому районі він збанкрутував. З головним адміністратором, сенатором Умігара Сєнносукє з села Генсеїда в першу чергу, усі середні та дрібні хлібороби збанкрутували разом із кооперативом. Реформування — це був рух середніх та дрібних землевласників, що воліли відновити кредитний кооператив і знову „вільно зідхнути“, забравши реманент у сенатора Умігара. Було

¹ Оїваке — народня пісня.

² „Каїзоо“, „Чуоо Коорон“ — буржуазні газети, хоч у Японії їх вважають за прогресивні.

³ Цумугі-баорі — баорі — верхній одяг японців, „цумугі“ — саморобна матерія, руками випрядена з шовку поганой якості.

цілком природньо, що вони, з одного боку, були проти поміщика і, з другого, намагалися до кореня знищити селянську спілку, простуючи до фашизму.

— День добрий!

— Бридкий дощ!

— Куди ви йдете?

— Ми йдемо до суду.

Багато людей з босими забрудненими ногами шляхом проходило мимо пивниці, вітаючи юнаків, що грали в „шоогі“. Кацу теж підвівся.

— Чи це селяни з Габара?

— Так і є. Тепер у селі Габара стався конфлікт...

— Гум, до суду? То тепер розв'язують цей конфлікт, правда?

— Мабуть.

На деякій віддалі від юрби прохожих, хлюпаючи, простувало двоє роззутих, один прикритий „міном“¹, другий дощовим плащем.

— Гей, яка організація веде цю справу? — голосним покриком наздогнав їх Кацу, і один із них, укритий „міном“, вмить обернувся обличчям.

— Ібарагі-Зен-Нюо². Сьогодні прибуває адвокат з Токіо³.

Сказавши це, людина з „міном“ поспішила польовим шляхом через насип до Рюгасакі і хутко зникла у дощовій тумані.

— Чи не пішли б ви до суду, щоб підбадьорити їх? Кацу вже взув гета.

„Нас упіймають поліцаї“ — вагалися деякі.

— „Дурниці! Я піду!“

Кілька юнаків разом із Кацу вийшли з пивниці.

р а к е т а

Дощ ішов цілий день.

Було видно з-під піддашся три людські постаті, що йшли окремо одна від одної польовим шляхом близько пивниці.

Боковою стежкою, що веде з села Намаїта до села Габара — спотикаючись на слизькому, розмішаному бруді, іде Такі, постійний секретар з Ібарагі-Кен-Рену³. Він передує, а за ним — слідом люди з Чіба-Зен-Нюо, що прийшли допомогти.

Присмерк, чимраз більше темніючи, утрудняв ходу. З секції Генсеїда до секції Намаїта — і на 10 миль ще далі польовим шляхом мусіли вони пройти до секції Габара, до місця боротьби за 2 чоо 5 тан⁴ культурного поля!

¹ Міно — дощова парасоля з соломи, що її ще й тепер вживають селяни, працюючи під дощем.

² „Зен-Нюо“ — Зенкоку Нюомін-Куміаї: Всеяпонська селянська спілка.

³ Кен-Рен — округова селянська спілка.

⁴ 2 чоо 5 тан = 2,5 гектарам.

— Ой, і велика ж рівнина Гітачі!

Коли ти голодний і зовсім стомлений, ти схиляєшся на розмову. Молодий чоловік з забризканими штаньми, що йшов з краю, заговорив з розпачем.

— Так, так воно є!

Відповідає Такі, що йде спереду, хитаючи каптура.

— Ось та річка Шінь-Тоне, що тече рівниною до басейну Савара.— Далеко в темнім полі було видно посріблену поверхню річки.

— І конфлікт за 2 чоо 5 тан є розмірно дуже великий,— це ж правда? сказав той, що, йдучи всередині, ніс парасольку з поламаним реберцем.

— Так, найбільша в Японії рижова комора, це здебільшого розділена ферма; у конфлікті за 2 чоо 5 тан б'ються 23 селянина та 24 куркулі, ха-ха-ха!

Так говорив і сміявся Такі, ідучи спереду.

— І в теперешній час кожна селянська родина мусить обробляти більше за 2 чоо, трьома робітниками щоб підтримати життя. Таким чином потрібно spread up¹, як на токійських фабриках.

Коли вони вийшли на роздоріжжя, Такі засвітив кишенькову лампочку й шукав літер на гранях подорожнього стопа.— На південнім сході за 1¹/₃ милі— село Габара.— „Ну, бадьоріше, товариство, вже близько!“

Дош усе дужчав. Навіть найбадьоріший Такі тепер розмовляв замало. Сковзаючись ботиками, що зовсім розм'якли в воді, йшли трое мовчки, кожний нарізно.

З темряви, розгорнувшись поясом, зовсім близько зазяяло світло.

— Ну, тепер дістанемося, перепочиньмо трохи, запалімо по цигарчині! Коли Такі витяг з штанів пом'яту пачку „Золотого кажана“², його наздогнав останній і сказав: „Сірники розмокли так, що не запалити.“

Усі трое гірко всміхнулися й заклакшими ногами рушили далі. В ту мить на далекім небі зашуміла вибухом трійчаста ракета— Бум, бум, бум!

— Ага, тепер починається промова!

Передній Такі пішов швидше. Так саме поспішили й інші.

— Як весело! Ракету пускають, чи правда?

— Так, правда, бо щоб ви знали, шість із п'ятнадцяти членів Габарської секції є піротехніки.

— Ого!

¹ spread up — присилено, англійські слова, що їх часто-густо вживають японці.

² „Золотий кажан“ — японські цигарети, що англійською мовою звуться „Golden Bat“; найбільше їх палять в Японії.

— Їм легко готувати порох, — сказав Такі, швидко йдучи брудною дорогою, й каптур йому розхристався. — Так само й поліція дбає найбільше вважати на Габарську секцію, ха-ха-ха!

Д В А Н І Т И Н Г И

Місцем мітингу та доповіді про якийсь земельний конфлікт у Габара — був будинок Адачі-Мацузоо, члена селянської групи в конфлікті.

Коли три товариші прибули до місця, вимучені сильним дощем, хата вже була переповнена людьми.

Селянську хату під солом'яним дахом оточено парканом з поліцаїв, що між ними була також і сільська поліція з чотирьох сіл — Генсеїда, Намаїта, Жооген та Габара.

Промови всіх ораторів спинено одну по одній і тепер чекали на прибуття Такі з двома помічниками. Спинено навіть консультант-адвоката, що перший інформував про становище судової боротьби, про те, що пропозицію куркулів про компроміс, передану через банду найманців, відхилено.

— Я не брешу, я кажу правду, ну, якщо...

З обуренням на обличчі, що ніби казало: майте хоробрість, якщо хочете спинити, вийшов на імprovізовану трибуну селянин з волохатим обличчям й обернув вогневі очі до поліція, що сидів біля стола.

— Хоча я вперше промовляю про такі справи, я казатиму правду! Сьогодні я з моєю дружиною пішов розплатитися з продавцем угноєння, везучи бідую 15 „гьоо“¹ рижу, тоді, ви послухайте, продавець угноєння каже, що не стає ще три гьоо.

Селянин з засмаглим обличчям з високими вилицями розмахував рукавами „можірі“²: 18 гьоо продавцеві угноєння, 40 гьоо ренті, 15 гьоо як процент за позичені гроші, 8 гьоо сільського та префектурного податку, 15 гьоо міським яткам на річну розплату і т. д., і т. д. . . , — це із 120 гьоо, що ми всього зібрали. Присутні, обміркуйте! Скільки залишається нам?

Збентежились біля входу й присунулись слухачі, що їх густо давило ззаду до столу президії, зробленого з двох хлоп'ячих столиків,³ поставлених один на один, й укритого червоним прапором секції.

— Кажуть, цей рік був урожайний. Правда, я вперше на своїм житті зібрав 120 гьоо рижу, але що робити з такою

¹ Гьоо — обсяг „тавари“. Див. вище.

² Можірі — пальто з широкими рукавами до вбрання „кімоно“. ³ Звичайно японці сидять на підлозі на спеціальній маті, що зветься „татамі“, підгинаючи ноги й тому стіл низький. Так що два хлоп'ячі столики поставлені один на одного будуть вижчі за звичайний стіл.

мізерною ціною по 6 ен за ґроо. Ми мусимо приносити по 3 „шоо“¹ лущеного рижу за пару „табі“², 5 шоо за сорочку.

Ані молоді, ані старі селяни з мозолястими, засмаглими широкими руками не звикли до оплесків, але червоними очима вони відповідали безмовно: „так, так“.

— Правда, не знайшлося б дурнішого за селян. І лише гадаючи, що наступний рік буде кращий, ми пробідували вже десятки років. Наші покоління сторіччями марно сподівалися з дурною терплячістю, і тепер ми голодуємо, вдягаючись у дрантя, працюючи до виснаження. Обміркуйте ви, присутні, бо ж ми такі дурні!

Між покриками почулися удари в кількох місцях. Приголошені закинутою „дурістю“, слухачі почули, що щось спухло їм у грудях, закрило горло й дразнило так, що не можна було підвестися.

— Проте, ми не можемо залишатися назавжди дурними! Куркуль Ітоо-Гон побачить, що дурні зроб...

— Спиніть! — закричав чиновник у мундирі, що сидів збоку, підводячи плече для нападу. Молодого селянина, що не хотів облишити трибуни, жорстко виштовхнула людина, яка стояла позад нього.

Слідом за ним з'явився Такі, секретар округової спілки.

Скинувши забризкані штани, він стояв у триковій білизні. Але промова була спинена, як тільки він вимовив два слова: — „Ми селяни“.

Тоді один юнак з довгим волоссям став поміж юнаками, що сиділи купою біля задимленого „шоожі“³ комірки⁴ й підійшов до трибуни, ледве пробиваючи дорогу межи тісно посілими присутніми. То був Кацу, що вдень його бачили в півниці.

— Я є Окіта-Кацу, що вступив до спілки тільки сьогодні ввечері. Я повернувся до села, вигнаний із скляної фабрики в Токіо.

Водячи рукою по краю стола, що сягав йому лише до стегон, бо був високий на зріст, він уклонився двічі, соромлячись од незвичності.

— Будьте хоробрі!

— Ми покладаємось на вас!

Юнаки біля „шоожі“ підбадьорували нового товариша. Видко було, як червонілися щоки в Кацу; слова приходили не відразу.

¹ Шоо — вимірна одиниця для рідини та сипучих тіл, дорівнюється 2 літрам.

² Табі — взуття з матерії.

³ Шоожі — вікно з паперу в дерев'яній оправі; папір вживається замість скла.

⁴ Комірка — в японським домі майже в кожній кімнаті є коморки, де переловують домашні речі.

— Б... багато безробітних у Токіо. Занадто багато, тому вони вигнали нас у села.

Слухачі мимохить посміхнулися.

— Так, і моя дочка т ж повернулася!

— Мій син теж повернувся, напевно і його вигнали!

Селяни закричали, ніби виправдуючи його.

— І повернувшись до села, ми не знайдемо землі для рільництва!

Кацу промовляв, наче розмовляв з кимось удвох, і на всі слова його слухачі стверджуюче хитали головами.

— Шукати роботи в Токіо марно... Ні бідняки з сіл, ні ми, безробітні, що повернулися до села, не уникли голодної смерті, коли б ми нічого не робили в теперішнім с ановіщі.

Тут усі слухачі мовчали й дивилися на губи Кацу.

— Тепер для нас путі немає!

Кацу розмовляв повільно, але слухачі добре розуміли. Тепер вони безпорадні.

— Ми — тепер — атмосфера в залі дійшла критичної напруженості — проти безробіття!

Спільне почуття бігло по серцях слухачів.

— Проти безробіття, породженого капіталістичним куркульським урядом!

Кацу не чув, що закричала людина біля його вуха, він лише побачив, як перевернулися столики. Він відчув на своїй руці гострий біль, наче ру у хтось одірвав.

„Розійдіться! Розійдіться!“

Стикнувся, відштовхнувся, закружляв він у хвилях спокоху і, визволившись з юрби, що вирувала, спинився на руках у юнаків, членів юнацької секції спілки, які перебували біля „амадо“¹ хати, де тепер учинився срамотний бій.

„Розійдіться!“

На дощі, який дедалі дужчав, по темнім подвір'ї бігали люди з шаблюками.

— Напружся, товаришу! Як ся маєш?

— Вже добре! — відповів Кацу, стискаючи голову рукою.

— На демонстрацію! На демонстрацію до Жоогенської школи!

Ховаючись у темноті та тулячись до мурів комори, селяни не хотіли розходитись по дощі.

— Процесією до нижньої школи Жоогену!

— У цій школі зараз зійшлися куркулі!

У вохкім повітрі залунали гострі покрики.

Бадьорі юнаки з юнацької секції, босі, в темряві бігали по селу.

Чорна колона рушила темною дорогою. То чорною масою,

¹ Амадо — відсувна віконниця знадвору, що засувається на ніч або в не-
году. „Ама“ — дощ, „до“ — двері.

то розгорненим поясом, без співів ішла процесія, і тільки жодного разу, коли перші ряди колони розривали перешкоду з вартових поліцаїв, які забігали, щоб стати на заваді процесії, голосне „ура“ порушувало мовчання і довго лунало в широкий рівнинні Гітачі під низькими хмарами дощової ночі.

„Д а р м о - д е н о“¹

У нижчій школі села Жооген —

Стосвічна електрична лампа на протилежнім боці від входу освітлювала двір, але тут не було видно жодного поліцає. Усіх їх мобілізовано на мітинг селян.

Збори реформістського кредитного кооперативу мали місце в найбільшій аудиторії школи.

— Відновити кредитний кооператив! — Геть з села червону ідею! Подвоїти фінансовий фонд зерносховища! Розбити спілку Зен-Ноо, внутрішнього ворога країни! Приєднуйтесь до земельних реформ про придбання землі землевласникам.

З цього приводу середне та дрібне поміщицтво і гоноровиті урядовці вкупі зі своїми агентами, інтендантами і найманцями буржуазних та поміщицьких партій, репетували наче в загибелі.

Ті, що володіють двома-трьома танами² землі, вважають себе за поміщиків, і обвинувачуючи червону ідею в задушливих злиднях, завжди на другім слові вирікають про особну місію „славетної Японії“.

Їх слухали ввічливо, сидячи на хлоп'ячих ослінчиках, юнаки з села й літні люди з містечка Рюгасакі, вчителі, що не могли одержати зарплатні і дрібні сільські гендлярі під доглядом начальників з юнацької асоціації.

— Хоч ціна на риж і низька, як то кажуть, та проте урожай цього року був незвичайно багатий.

— Не вважаючи на те, селяни не платять ренти за останній рік, уже не говорячи про цей. Коли вони приходять до нас окремо, з дійсно важким становищем, ми не бажали б скористатися з законного відбирання. Але, чорт їх бери, — вони наважуються посилати до нас адвоката та опиратись насильно. Аджеж це від небезпечної ідеї, що ігнорує звичай японської нації — так промовляв один з 24-х поміщиків, хазяїн оптового

¹ Будизм у Японії — осно на релігія. Дарма один з наслідувачів Шакас-фундатора будизму. За оповіданням, він прийшов на Схід і заснував секту, що звалася Зен. Його ім'я дуже популярне в японському народі. Його постать в спеціальнім костюмі з простої червоної хустини, що вкриває все тіло з винятком волосатого обличчя, дуже відома. Можна скрізь знайти його образи або статуї, як оздобу в японських домах. Можна також знайти й дитячу ляльку з його постаттю. Тут говориться про Дармоподібну естафету, що її вживають школярі на спортивних вправах під час комічних перегонів. Демо — „демонстрація“, слово скорочене за японською манерою.

² Тан — дорівнюється 10 арам.

магазину угноєння з Рюгасакі з червоним, гладко поголеним обличчям.

В той час швидко більшало число слухачів, дехто скакав навіть в вікно. На дворі починався гомін, але його тяжко було відрізнити від дощового шуму. Продавець угноєння помилився в причинах раптового збільшення слухачів і далі вів свою красну мову з більшим ентузіазмом:

Тому ми, Сеюу-Каї,¹ видали закон про придбання землі землевласниками, ми ведемо велику політику за рівність в народнім житті та добробут держави. Це нічого, крім добра для них, бідних селян, сплачуванням 27 з половиною ен, не дасть; через 23 роки вони цілком придбають собі землю. Не зважаючи на те, селяни...

Ту ж мить один з слухачів глузливо вигукнув:

— А скільки рижу треба на 27 з половиною ен? Не лише промовець обернув обличчя з несподіванки. Біля вікна з ішого боку озвався чоловік, зовсім мокрий, одверто показуючи себе публіці:

— Мабуть незадоволені рентою по два з половиною гьоо² й хочете по чотири!

На естраду вискочили промовці й найманці в „гакомо“³. Ту же мить крізь шум дощу почулися ритмічні крики знадвору:

— Васшо! Васшо!

Збори збентежилися і слухачі, коливаючись, полилися з кімнати.

— Васшой! Васшой!

— На дворі кількадесят юнаків під дощем бігали навкруги, несучи на плечах кілька червоних дармів.

— Риж дорогий! Без землі нас лишають. Хорі сини безробітні повертаються з міст! Васшой! Васшой!

Юнаки кружляли, тримаючись за руки, по широкім дворі з ритмічними криками, схожими на чхання. Червоні школярські дарми, танцюючи, стрибали на дощі.

— Ані рук, ані ніг не мають селяни!

Ті, що вийшли з залі, ударені в серце, заволали на відповідь. На дощі, з дармами в центрі, виросла процесія. Поліцаї не могли впоратися.

Коли дарми наблизилися до місця зборів і васшоювання посилювалося, раптом з пліч дармів простяглися руки, стиснені в кулаки:

— Геть поміщицьких паскуд!

— Проти безробіття!

— Землю селянам!

¹ Сеюу-Каї — капіталістично-поміщицька партія.

² Гьоо — одиниця виміру рижу-60 кг.

³ Гакомо — широкі штани під кімоно, вдядаєть їх під час церемоній.

Під безперестанним дощем колони дедалі більше розтягалися і ширшали.

— Червоним дармам вирости руки!

— Червоним дармам вирости ноги!

Демонстрація дармів побігла до міста Рюгасакі, за ними поліція з шаблюками.

дошки о п о в і щ е н ь офіціальна та червона

Дощ перестав уранці. Не по сезону теплий туман укривав усю рівнину Гітачі, ніби ховаючи те, що сталося минулої ночі.

На рижовій плантації „2 чоо 5 тан“, ще не скошений, залишилось всередині голе поле коло верховини Широсакі, при селі Габара. Потовчений хліб поляг під сильним дощем і не було кістяка з опудала. Міцно стояла лише дошка, що сповіщала про законну приналежність хліба:

№ 2937. Преф. 12 Вер. 5 Шоови

ОФІЦІАЛЬНЕ СПОВІЩЕННЯ.

Обвинувач Ітоо Гоннасуке № 185 аза¹ Жіссе, Габа-ра-Мура Інашікі-Гун.

Кількість хліба на площі 1 тан, 2 се² 18 цубо.³ Ця земля перебуває в розпорядженні суду в зв'язку з справою ч-о 348 в округовім суді Рюгасакі, преф. Ібараті. Тому ніхто без дозволу не має права входити на поле ані користатися з хліба.

17-го Вер. року 5. від Шоова.

ГОРІГОШІ МЕІ

Судовий виконавець округового суду в Рюгасакі.

„Незабаром проросте колосся“.

Сидячи навкарачки коло насипу, що на ньому стояв стовп з написом, біловолосий Каджіта-батько заговорив, постукуючи по долоні люлькою „нотамаме“.

„Так, здається, що демон Ітоо-Гон вважає за краще висити хліб. Навіть пізній риж так не лущиться“.

Адачі-Моцузоо, що в нього вчора відбувся мітинг, крокує босою ногою по замуленім полі й витаскує з води колосок. Білі рижові зерна вдивлялись з полущеного лущиння перестиглого колосу. „Моя дружина каже, що вона останнім часом

¹ Аза — підрозділ села.

² Цубо — вимірна одиниця площі, дорівнюється третині ару.

³ Се — дорівнюється 30 цубо.

стрічала матір Ітоо-Гона й тоді стара казала, що навіть відмовляється від ренти, щоб тільки зруйнувати спілку“.

Облишити хліб на гниття в полі — це нова тактика куркульства. — Пізній ще можна збирати, але ранньому та середньому вже почорніли колоски й з коріння вийшли нові жовтозелені паростки.

— Той ранній належить до Орігара-Кіроку, чи правда?

Труснувши головою, вкритою гоокамурі, запитав Мацузоо.

— Так, так воно й є.

Каджіта-батько, трохи викрутивши покривленого стана, обернув обличчя до вказаного поля. Він мав 56 років, але од важкої селянської роботи йому б дали за 80.

— Бідолага Кіроку має багато дітей, опріч брата Кіжуу з дружиною та дітьми, що давно вже в його. —

Каджіта-батько казав те, пригадуючи своїх чотирьох синів, що всі в місті.

— Хоч би мої сини не повернулися до села.

— Теж і в мене, батьку. Моя дочка повернулася з хорими легенями.

— Справді, селяни—наче ті дарми, що їх носили вчора вночі.

— Так, так, ми не маємо іншого засобу, як витягти кулаки!

У полі Орігара Кіроку з раннім рижом, біля офіційного сповіщення стояло червоне.

Дошку зроблено з сірої незграбної деревини. Афішу про вчорашній мітинг зірвано нічним дощем: висіла лише її половина. А нова об'ява загадувала нові збори на сьогодні. У низу червоніли гасла проти куркулів.

— Ага, іде пан адвокат.

На насипу, що вказав Мацузоо, з'явилася постать молодого адвоката, що йшов з кількома селянами подивитися на місце конфлікту.

— Чи не сталося вчора ввечері з вами чогось недоброго? проказав Мацузоо до адвоката і молодий адвокат тільки весело засміявся. Він загубив комірець та краватку, напевне, під час нічної демонстрації.

— Чи не вимагати нам аукціону на хліб, скориставши з тактики ворога? — дивлячись на офіційну дошку, сказав адвокат.

— Чи не спробувати нам взяти верх, мобілізавши масу, — порадив Такі селянам, що розсілися навкарачки по насипу.

— Добре, ходімо всі разом!

Бадьорий Мацузоо погодився перший.

— Я теж за це, — сказав наостанку Орігара-Кіроку з блідим обличчям. І він пішов у польових робочих штанах, переходячи дощовим намулом поля до Коджіта-батька й прошепотів йому:

— Мого брата не видно з учорашнього вечора й тому я дуже занепокоєний.

— Я побоююсь, чи не вкоїв він такого, щоб не жаліти потім.

— Чи ти посварився з ним?

Коджіта-батько дивився у зморщене обличчя Кіроку.

Той, заперечуючи, хитав головою.

Було ухвалено покищо вимагати аукціону. Усі встали, підвелись також і Кіроку та Коджіта-батько.

У ту мить помітили дружину Кіроку, що зі смертельно блідим обличчям бігла насипом.

— Тату, тату!

Кіроку швидко повернувся до своєї дружини, вдарений якимсь недобрим передчуттям.

— Кіжуу повісився! Іди зараз! Мерщій! Жінка, кричала, перебиваючись од важкого дихання. Кіроку майже несвідомо біг угору до насипу.

— Він висить під стелею в коморі для угноень, мерщій!“

а у к ц і о н

Повернувшись на село, Кіжуу повісився, залишивши дружину та трое дітей.

Йоня „комбан-мусуме“ з пивниці доживали в свого брата Мапузоо в зв'язку з хворобою легенів.

На четвертий день після похорону Кіжуу відбувся аукціон.

На мості Оївакебаші, що при вході до села Жооген, сиділо навкарачки кількадесят селян з секції Намаїта-мура, мобілізованих до аукціону.

— Кажуть, що на аукціон прийде юрба найманців з Сеюу-Каї.

— То пусте, хай ідуть!

Поки селяни в польовім робочім одязі весело базікали, прийшли селяни з секції Генсеїда з незвичайно червоними обличчями.

— Еге, та ви в добрім настрої!

— Чиесь таки візьме, ось побачимо!

Члени секції Генсеїда несли кожний по плящі рижового самогону.

— Пийте й ви, щоб розігнати тугу!

Коли самогон потрошку просяк у організм, з'явилося більше сміливості. Тоді прийшло тридцяттеро селян з секції Габара.

— Дякуємо за ваш клопіт!

Зодягнений у „баорі“ привітався до Коджіта-батька, представляючи групу. Він витяг гаманця й сказав:

— Я приготував 50 ен для фонду, то ви добре подбайте, бо більшої суми ми не можемо сплатити.

Члени секції Жооген розповідали їм на насипу коло пивниці. Коли перед сільською управою зібралися всі, то кількість мобілізованих перебільшувала 80.

— Хай нас уже впускають!

До призначеного часу, о першій годині після полудня,

лишалось ще півгодини, але селяни на підпитку не могли терпляче чекати; досі стримуваний гнів тепер блискавично прорвався. Через обидва входи передній та задній струмом увійшов натовп і непросторий будинок був цілком переповнений. Судовий виконавець та поліцаї не мали місця вільно просуватися, одтиснуті в кут.

— Ось ідуть найманці!

Дійсно, біля вікна розташувалося кільканадцять молодців, хто з бородою, хто в старих гакама з вишневими палицями в руці, ще прийшли, на жаль, спізнившись тільки на хвилини.

— Бережіться, не впускайте навіть жодного з них!

— Викидайте через вікно, якщо наслідяться ввійти!

Бородань, секретар реформістської ліги, покликав з двору Такі, що, радився з Каджіта-батьком біля вікна.

Вдивляючись в обличчя куркульського агента, Такі вгадав його намір. — Ось він, звір, що прийшов обійти та перехитрити мене.

— Кажіть, що маєте мені сказати!

Очі бороданя погрозово повернулися, але вони стріли скажено обурені обличчя сили селян і тоді він заговорив лагідним голосом.

— Ну, а чи не пішли б ви на компроміс на 15 єн за тан.

— Не жартуйте — безбоязно відповів Такі з посмішкою на хлоп'ячій обличчі.

„Т... ти наважуєшся!“

Дужа рука миттю простяглася крізь вікно, і незграбно вхопила за плече Такі.

— Що ти робиш? Такі — міцно відштовхнув руку і бородань, утративши рівновагу, захитався між супутниками, що стояли за ним під вікном.

— Такі! З тридцять диких очей встромили в Такі вогняні погляди.

Ставши ногами, бородань знову заволав жажним голосом.

— То ти наперекір нам наважився пропонувати!

Здавалося, що він лише загрожує, але Такі спокійно й упевнено відповів:

— Тепер ми покажемо, як ми пропонуємо, побачите!

— 1 тан 9 цубо раннього рижу в Жіссе.

То була земля Орігара-Кіроку, що про неї вигукнув спокатку виконавець.

— 1 єна 50 сен!

Перший закричав Кіроку.

— Забагато, забагато! Стане одного єна, одного єна!

— Навіть 50 сен.

Виконавець з гіркою посмішкою вдарив, оголошуючи — 1 тан 9 цубо раннього рижу за 1 єну 50 сен. Загуло „ура“. Виконавець невідільно веде далі:

— 7 се 18 цубо пізнього в Окашіта.

То була земля Адачі-Мацузоо.

— Одна ена, один сен!

— Стане 50 сен!

Виконавець оголосив „одна ена“, найвищу з запропонованих сум з помітно поганим настроєм. Уся кімната знову зашуміла радісними вигуками селян. Так проходив аукціон.

Агенти куркулів нетерпляче бігали навколо сільської управи, але не могли ввійти. Кількох із них, що спробували насильно вдертися через вікно, виштовхали селяни. По годині згодом скінчився аукціон. Селяни, вигукуючи „ура“, лавиною рушили з сільської управи, і агенти куркулів розбіглися у паніці. Наслідки аукціону, опубліковані на дошці перед сільською управою, показували, що 2 чоо 5 тан 2 сен 18 субб рижу раннього, середнього та пізнього досягання продано за суму 35 ен 70 сен.

КОЛЕКТИВНА КОСОВИЦЯ

Номінальним покупцем на аукціоні був Каджіта-батько, що не мав рентної заборгованості перед куркулем Ітоо-Гоносуке.

— Це добре, що ми починаємо косити завтра вранці, і якщо куркулі прийдуть забирати хліб, скажіть, що ви збираєте мій хліб з мого доручення за платню.

— Гаразд, гаразд!

— Ну, тепер ходімо додому й гострімо коси!

— Так і вийдемо під прапором Зен-Ноо!

Тільки там, де борються, відкривається шлях. Куркулі шперто повторюватимуть — законно відібрати землю, поки не діб'ються суми, що дорівнює ренті за останній та поточний роки й напевно будуть винуватити селян, щоб забрати від них ґрунт, але селянам немає шляху назад. Шлях один — лише вперед.

Перед світанком, коли ще поверхню поля вкривала темрява, на базі коло верховини Широасакі, під прапором секції збиралися групи помічників.

— Добре ріже! — казали селяни, з любов'ю торкаючи пальцями косові леза.

— На землі, що запалила в нас палку ненависть, ми здійснюємо наші коси до повної пермоги!

Боротьба тривала вже два роки і ніхто не знає, доки вона триватиме.

— Почнімо спочатку з поля Орігаро-Кіроку!

У передній лаві йшли Каджіта-батька, Такі, Мацузоо та вдова Кіжуу. На сільським шляху було ще темно й морозно, холодно, але од червоного прапору Габарської секції, що майорив у світанковім вітерці разом із небом сходу, засвітили всі надії — займалася зоря.

З японської через есперанто переклали *Б. Накагаки* і *Г. Носкін*

володимир бачун

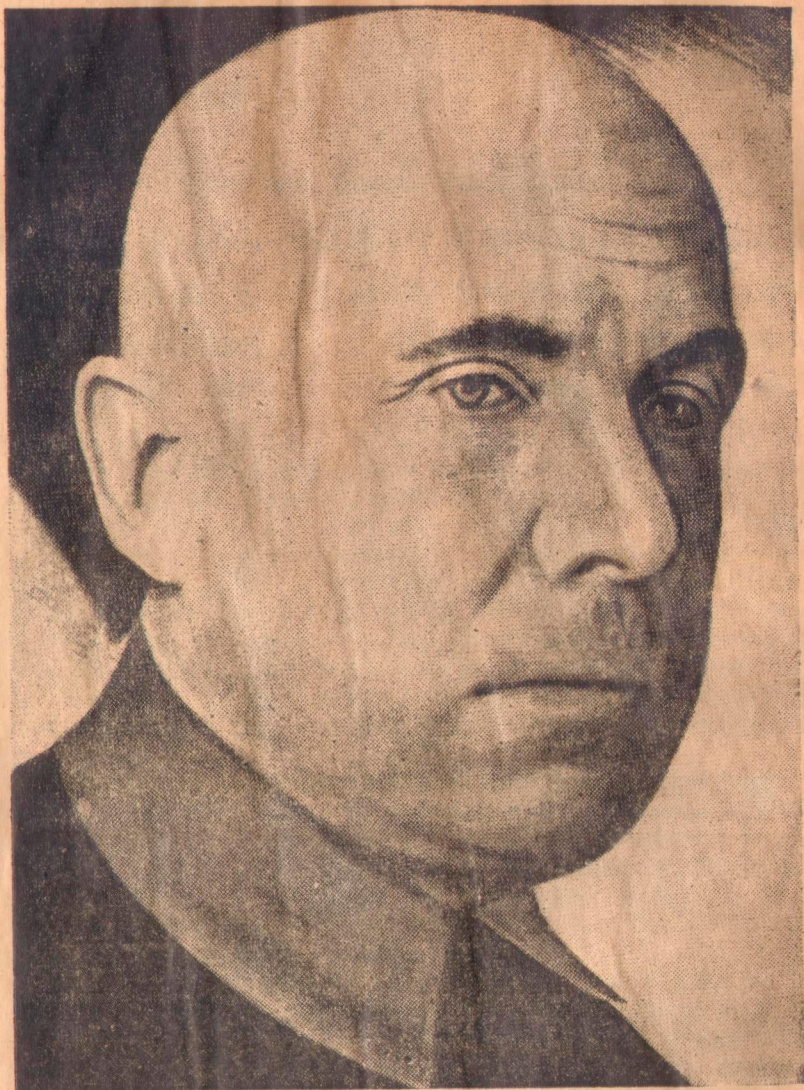
заслужена радість

І цех здавався зеленим, як май,—
Веселим, як сонце влітку.
У наших хлопців ширша розмах
У наших хлопців — радість квітне.
Здалеку лист до нас завітав,
З-під навислих хребтів Уралу.
Читали його ми і радість зліта,
І радість піснями грала..
Нам писали уральські хлопці
Вихваляли наш агрегат.
І це нам тільки наддало моці,
Яка нам незрівняно дорога.
І цех здавався зеленим, як май,—
Веселим, як сонце влітку.
У наших хлопців ширша розмах,
У наших хлопців — радість квітне.
Пильніш вивіряли кожну деталь
Очам своїм не вірили, —
І наша робота, вся—як мета
Була до дрібниць розмірена.
Наші груди здіймалися радо,
Наші руки ходили прудкіш.
Ми любили свої бригади,
Як ніколи рідні, близькі..
І цех здавався зеленим, як май
Веселим, як сонце влітку.
У наших хлопців ширша розмах.
У наших хлопців — радість квітне.

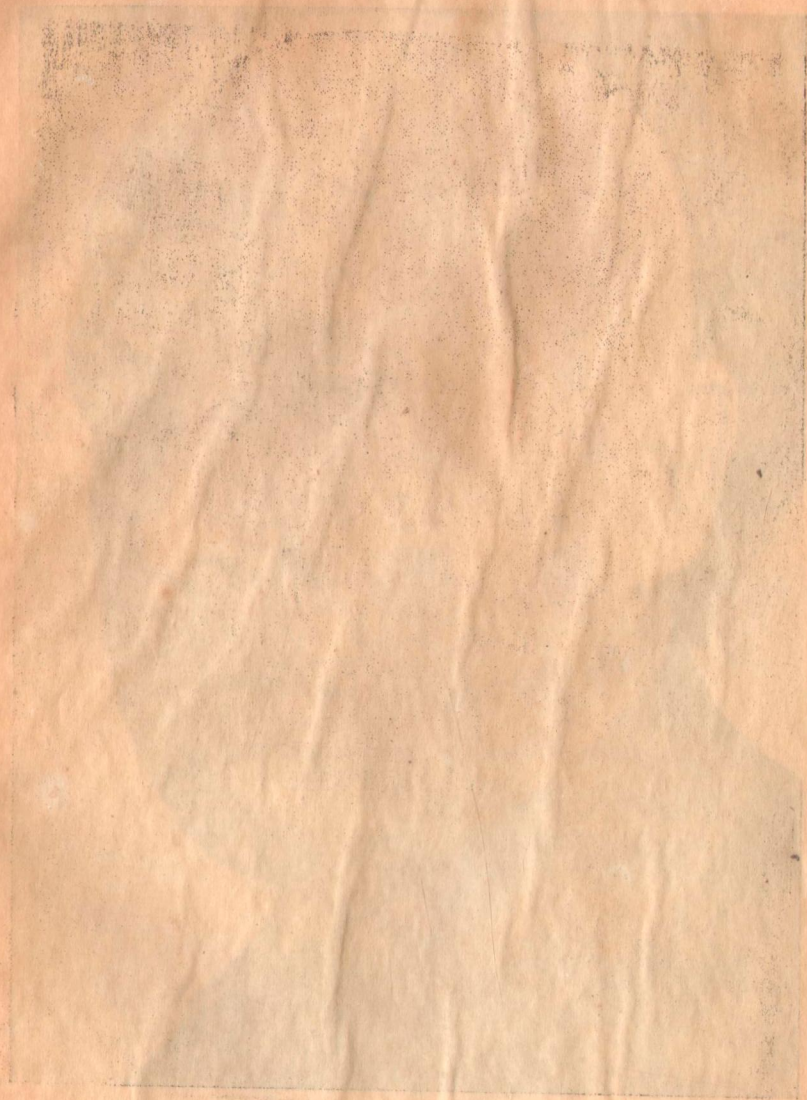
**я н н а к у п а л а
з а в ж д и
у м а й б у т н е**

Ти слухай — послухай.
Товаришу й брат:
Завжди у майбутнє!
Ніколи — назад!
Дивися — он мчить ся
Життю на пробій
Полями, лісами
Вихрун — буревій
Як вихор, машини
Біжать по землі:
По морі, по синім
Пливуть кораблі.
В моря, ув озера,
Полощучи муть,
Потоки на ріки
Течуть і течуть.
Свердлять у просторах
Орли — літаки,
І літ їх бадьорий
Та вільний такий,
Завжди у майбутнє!
Ніколи — назад!
Ось так не інакше,
товаришу й брат!

З білоруської переклав Н. Щербина.

М. М. ПОПОВ
Секретар ЦК КП(б)У

W. H. HONOR
L. A. HONOR

М. М. П О П О В

про націоналістичні ухили в лавах української парт- організації і про завдання боротьби з ними*

Товариші! До оцінки націоналістичних ухилів у лавах нашої партії, до оцінки помилок у національному питанні, які були допущені на Україні, треба підходити не абстрактно, а з погляду тих конкретних завдань, що стоять тепер перед українською партійною організацією. Ці завдання ясно й чітко сформульовані в постанові ЦК ВКП(б) від 14 грудня 1932 року і в історичній постанові ЦК ВКП(б) від 24 січня 1933 року. Вони полягають у тім, щоб ліквідувати відставання нашого сільського господарства, добитися швидкого його піднесення й цим забезпечити дальші успіхи індустріалізації соціалістичного будівництва на Україні в усьому Радянському Союзі.

Про величезне значення України з її потужною металургією, вугіллям, машинобудуванням, якнайщільніше зв'язаними з нашим сільським господарством, про величезне значення України в нашій радянській економіці й у зовнішній політиці радянської влади, особливо в теперішніх умовах, крайнього загострення усіх економічних і політичних суперечностей капіталістичного світу — говорити не доводиться.

Українська парторганізація, як ви всі знаєте, послабила за останні роки увагу до соціалістичної перебудови сільського господарства. Наслідком цього послаблення був провал двох хлібозаготівлих кампаній — 1931 і 1932 років, при значних правоопортуністичних помилках і при широкому застосуванні „лівих“ перегинів.

У цьому провалі величезну роль відіграло невміння наших організацій викрити новий маневр класового ворога,

* Доповідь на зборах Харківського партактиву 9-го липня 1933 року.

ліквідовуваного куркульства, прагнення його проникнути до наших колгоспів, радгоспів, різних радянських органів і навіть партійних організацій, для того, щоб шкодити, розкладати нашу роботу зсередини.

Це проникання, що часто - густо провадилося під фалшивим національним прапором, polegшувалося перекручуванням національної політики партії, послабленням більшовицької пильності та уваги на цьому фронті. І коли ми тепер говоримо про ліквідацію відставання України в галузі сільського господарства, про розгром решток класового ворога, що проліз до наших організацій, — то це завдання не можна роз'язати без рішучого виправлення помилок, допущених у національному питанні. Ці бо помилки допомагали нашим ворогам, петлюрівським елементам, буржуазно-націоналістичним вихідцям з Західної України зайняти ті позиції в нашому радянському апараті, в колгоспах і навіть у деяких партійних організаціях, що давали їм можливість зривати нашу роботу, розкладати зсередини наші радгоспи, колгоспи, земельні органи, підмінювати ленінську національну політику буржуазно-націоналістичною.

Завдання піднести наше сільське господарство не можна розв'язати, не виправивши помилок, допущених в національному питанні, не очистивши нашу партію, наші радянські, культурні, земельні, колгоспні та інші органи від буржуазних націоналістів, не мобілізувавши всю партійну масу на боротьбу з націоналізмом, не посиливши роботи над інтернаціональним вихованням мас.

Кожний член нашої партії повинен це усвідомити, щоб нинішній рік став справді переламним роком для України, щоб ті незначні ще успіхи, яких ми досягли при величезній допомозі ЦК ВКП(б) твердо закріпити й щоб вони були початком рішучого переламу.

І. маневрування української буржуазно-націоналістичної контрреволюції

Всі ви знаєте, що Україна була протягом ряду років ареною найзапеклішої громадянської війни радянської влади проти єдино-неділимської російської контрреволюції на чолі з Красновим, Денікіним та іншими й проти української націоналістичної буржуазії — петлюрівщини.

Радянська влада України при братерській допомозі Радянської Росії під керівництвом ленінського ЦК нашої партії, під керівництвом Леніна й Сталіна розбила Центральну Раду, Директорію, зуміла притягти на свою сторону ті вер-

стви трудящих, які деякий час ішли за українськими націоналістичними партіями, зуміла притягти кращі елементи цих партій на свою сторону. Але вже в цей період громадянської війни, коли більшовики перемогли й перемогли, коли українські трудящі маси, звільнившись від ярма поміщиків і капіталістів, дістали можливість будувати соціалізм, а також будувати національну форму, радянську змістом, українську культуру,—з розбитого ворожого табору до радянської влади і більшовицької партії приходили не тільки люди ширі, що справді переходили на нашу сторону, ставали чесно до наших лав і працювали, як уміли.

Для декого і тоді перехід на сторону радянської влади був маневром, тимчасовою орієнтацією, яка змінювалася завтра на іншу орієнтацією, спробою використати радянську владу для своїх буржуазних, куркульських, націоналістичних цілей.

Пригадайте, наприклад, галицьку армію, яка 1919 року воювала під прапором Петлюри й на чолі стояла купка пропалених буржуазних політиканів з теперішніх УНДО і УВО. Наприкінці 1919 року вони перейшли від Петлюри до Денікіна; коли побачили, що справа Денікіна кепська, вони перейшли до нас. Коли Пілсудський у квітні 1920 року почав наступати на Київ,—вони перейшли до Пілсудського, а деяких своїх людей, як от Конара й Яворського, на всякий випадок, лишили у нас. Це всім відомий історичний факт.

Або інший приклад: відомий Винниченко 1918 року, як один з вождів Центральної Ради, орієнтується на німецький імперіалізм, потім, після розгону Центральної Ради, стає головою Українського Національного Союзу при гетьмані Скоропадському, співробітничав з гетьманським урядом. На початку 1919 року він намагався домовитися з Антантою, а наприкінці 1919 року оголошує себе за комуніста, лишаючись на ділі буржуазним націоналістом. Винниченко приїхав навіть на Радянську Україну і згоджувався вступити до партії, але з однією умовою, щоб його відразу ж ввели до політбюро (сміх), а після ввічливої відмови негайно виїхав і почав шалену кампанію проти радянської влади.

1921 року у Галичині остаточно сформувалась УВО — українська військова організація. Члени цієї організації, що ставила своїм завданням створити так звану соборну, звичайно, буржуазну „незалежну“ Україну, будували свою тактику, страхуючи себе на всі яки випадки. Створити буржуазну Україну — міркували вони,—можливо або за допомогою буржуазної Німеччини, або за допомогою буржуазної Польщі через антирадянську інтервенцію, або через буржуазно-націоналістичне переродження радянської влади на Україні. І вони вирішили певну частину своїх людей зв'язати з німецькими імперіалістами, частину з польськими, а частину—постаралися просунути до радянських органів, або навіть до нашої партії, щоб

вони там під машкарою радянських людей, і навіть комуністів, провадили роботу в напрямку буржуазно-націоналістичного переродження Радянської України і взагалі провадили контрреволюційну, в тому числі шпигунську, роботу.

1921 рік, коли остаточно сформувалась так звана українська військова організація, був роком переходу до непу, коли сподіванки на буржуазне переродження радянської влади надзвичайно виросли, коли про це писала вся буржуазна преса, коли відкрито виступили змінюхівці, устрялівці з російських емігрантів і такі ж змінюхівці з українських емігрантів.

І в російських, і в українських емігрантів мова йшла, власне кажучи, про зміну віх боротьби проти радянської влади, про певний маневрений перехід від однієї боротьби до прихованої. І ось цей маневр 1923-1924 р.р. захоплює дуже широкі кола української контрреволюційної еміграції.

На Україну приїжджає тоді група видатних членів ЦК УПСР — на чолі її партії Центральної Ради на чолі з Грушевським, — Чечель, Шраг, Христюк та інші; приїжджає Ніковський, що був і прем'єром при польській окупації в Києві 1920 року, ряд професорів з Галичини. Все це робиться під виглядом визнання радянської України, хоч справді люди мають на меті її буржуазне переродження.

Цікаво пригадати, що писав з цього приводу відомий український есер Григор'єв:

„Питання про повернення на Україну не треба розуміти, як визнання більшовицької влади на Україні. Боротьба з більшовиками на Україні найдоцільніша зсередини, ніж зовні, й тому повернення нашої еміграції — це необхідність для того, щоб зміцнити наш вплив новими засобами“.

А ось що писав Винниченко в журналі „Нова Україна“ за 1923 рік:

„Українська демократія повинна всіма способами (підкреслення моє — М. П.) проникати у всі установи, організації, підприємства“.

Цілком чітка, цілком певна настанова.

„Тим елементам, — писав у тій же статті Винниченко, — яким з поліційного погляду не загрожують персональні репресії, треба їхати на Україну і ставати до лави українського єдиного фронту“.

Коли трохи пізніше знов запахло порохом інтервенції, Винниченко, цей класичний тип дворушника і лицеміра, провів такий маневр: для зовнішнього світу він написав ніби лояльну щодо радянської влади брошуру „Поворот на Україну“, щоб одержати візу, а своїм друзям написав листа, який тоді ж потрапив до наших рук і був опублікований. Ось що писав Винниченко в цьому листі:

„Тепер, беручи на увагу політичне ставлення Західної

Європи до радянської влади і одночасно політичне угруповання, покликане під проводом Англії, не тільки для політичного послаблення, а й для ліквідації радянської влади, я вважаю, що Україна і Росія можуть опинитися в такому стані, що більшовики будуть змушені піти від влади. Щоб з'ясувати суть намірів, заінтересованих у ліквідації радянської влади держав, я увійшов у контакт з компетентними колами, і обізнавшись з їхніми намірами, вирішив скористатися розмовами, що ні до чого не зобов'язують, — з Приходьком (колишнім нашими радником празького повпредства — М. П.) і почав листування у питанні про моє повернення на Україну. Мета мого повернення та, щоб бути в рішучий момент на місці“.

Багато з представників українських дрібнобуржуазних партій, боротьбистів, укапістів тощо, вступаючи до нашої партії, робили це, як маневр, щоб розкласти більшовицьку партію зсередини.

Суть цього маневру дуже добре й мальовничо виявив відомий, померлий минулого року, український есер Микита Шаповал. Ось що він писав:

„Більшовики перемогли нас тим, що створили українську державу і вибили зброю з наших рук. Ось і ми давайте діяти за їхнім прикладом: лєнінізм бити лєнінізмом“.

Якравим і колоритним прикладом більш-менш відомого політичного діяча-дворушника, що вступив до нашої партії з каменем за пазухою, був дуж: добре відомий нам Шумський. Ось що він наговорив в припадку одвертості на засіданні Політбюра ЦК КП(б)У 12 травня 1926 р., торкаючись свого боротьбистського й есерівського минулого:

„Я заявляю, що в мене крім боротьби за класове і національне визволення робітничого класу в союзі з селянством ніяких інших традицій не було і від цього я на протязі всієї своєї революційної діяльності, починаючи від 1909 року, ні на йоту не відступав“.

Тут тов. Іванов старий київський більшовик, учасник громадянської війни, перериває його і каже: „Неправильно“.

Шумський звертається до Іванова й продовжує:

„Це неправильно на твій тодішній неправильний погляд (тобто на погляд більшовицької партії, в лавах якої Іванов боровся — М. П.). Якщо я з тобою боровся в Арсеналі, то це тому, що ти (тобто більшовицька партія, до якої Іванов належав — М. П.) перекручував тоді на Україні визвольні тасла Жовтня і лінію лєнінізму в національному питанні“.

Виходило, що Шумський з 1909 року цю лінію боронив, а Андрій Іванов її перекручував.

І далі Шумський категорично заявив:

„Ні від чого з свого минулого я не відмовляюся, бо вважаю, що боровся так, як належало більшовикові-“

ленінцєві в умовах української дійсності. Я від цього не маю наміру відмовлюватися, і навпаки пишаюся своїм минулим, бо в ньому немає нічого, що було б негідне революціонера-більшовика“.

Отж Шумський прямо визнав і одверто про це заявив, що він пишається своєю роботою в лавах української партії соціалістів-революціонерів, коли ця партія стояла на чолі Центральної Ради, брала участь у війні проти Радянської Росії та радянського українського уряду, пишається тим, що 19 8 року він був у лавах партії боротьбістів, які хоч і боролися проти гетьманської влади, але висловлювалися за учредилівку і продовжували провадити демагогічну націоналістичну боротьбу проти радянської влади і більшовицької партії. Шумський пишається тим, що він уже 1920 р. оголошував нашу червону армію окупаційною силою, даючи всі підстави Ленінові указувати, що боротьбістів треба обвинувачувати в контрреволюційності.

II. послаблення більшовицької пильності за останні роки — серйозніша помилка української партійної організації

Протягом перших років непу радянській владі вдалося відбудувати зруйноване господарство. Це дало змогу нашій партії, під керівництвом тов. Сталіна, висунути гасло індустріалізації, поставити перед собою завдання догнати передові капіталістичні країни в техніко-економічному відношенні, посилити наступ на капіталістичні елементи, поставити перед собою практичне, конкретне завдання побудувати соціалізм в нашій країні.

Для націоналістичних дворушників, що примазалися до партії і радянської влади, ставало ясным, що їх сподіванки на переродження радянської влади не мають ґрунту.

І тоді буржуазно-націоналістичні елементи починають сильніше активізуватися, організовують контрнаступ проти нас. Тодішня міжнародня обстановка цьому сприяла. Це був період, коли стався фашистський переворот Пілсудського, коли особливо активно виступали проти Радянського союзу наші запеклі вороги англійські твердобіли. Саме тоді Шумський виступає з підтримкою гасла Хвильового — „Геть від Москви“, гасла орієнтації української культури на буржуазну Європу. Це була фактична орієнтація на відрив України від Радянського Союзу. — Основна лінія політики українських буржуазних націоналістів і їх агентів у лавах нашої партії. Саме тоді Шумський вимагає ламання старих партійних кадрів КП(б)У,

вимагає примусової українізації російських робітників, тобто підміни більшовицької українізації буржуазно-націоналістичною. Саме тоді Шумський робить разом із своїми однодумцями спробу захопити до своїх рук українську парторганізацію.

Комуністична партія (більшовиків) України під керівництвом свого тодішнього генерального секретаря Лазаря Мойсєєвича Кагановича в нещадній боротьбі проти великоруського і українського шовінізму дощенту розгромила і викрила шумський, як агентуру класового ворога. Вона викинула за межі України не тільки Шумського, а й його найближчих соратників Максимовича і Солодуба.

На цей час належить ряд найважливіших принципіальних документів української парторганізації по національному питанню, які мають надзвичайну актуальність і величезне виховне значення й тепер (тези червневого пленуму 1926 року, меморандум ЦК КП(б)У в Комінтерн тощо).

Блискуча боротьба, яку тоді провела КП(б)У проти націоналізму і націоналістичних ухилів, вийшла за межі України. Наша українська партійна організація допомогла Комінтернові припинити спробу соратників Шумського — Василькова і Туряньського — перетворити КПЗУ на знаряддя польського фашизму.

Боротьба КП(б)У проти буржуазного націоналізму продовжувалася і в подальші роки. Я маю на увазі викриття яворщини, що сталося 1929 року, вигнання з партії Яворського — одного із найвидатніших агентів фашизму. Я маю на увазі розкриття органами ДПУ під керівництвом тов. Балицького контрреволюційної організації СВУ і слідом за нею інших контрреволюційних організацій, в яких значну участь брали українські есери, що повернулися з-за кордону. Саме тоді вперше була виявлена в досить широкому масштабі дворушницька робота буржуазно-націоналістичних елементів в лавах нашої партії.

Але, товариші, за останні два—два з половиною роки більшовицька боротьба української парторганізації проти буржуазного націоналізму і націоналістичних ухилів послабляла. Це зокрема виявилось в констатованому резолюцією ЦК ВКП(б) від 14 грудня 1932 р. механічному підході до українізації, без зважування особливостей окремих районів. Справа більшовицької українізації, про величезні досягнення якої я не говоритиму, бо вони вам усім відомі, — справа більшовицької українізації в цей період значною мірою випала з партійних рук і потрапила до рук ворожих нам елементів.

І коли на порядку денному вже стояло питання про суцільну колективізацію і ліквідацію куркульства як класу, коли наші вороги, втративши остаточно надію на те, що буржуазне переродження української радянської влади, відрив

України від Радянського Союзу, пощастить зробити внутрішньою „органічною“ роботою, основною формою своєї боротьби зробили шкідництво, саботаж, безпосередні контрреволюційні виступи, — українська парторганізація не була до цього досить підготовлена. Одчайдушна активізація наших ворогів збіглася з послабленням нашої пильності на фронті соціалістичної перебудови сільського господарства і на фронті нашої національної політики. І тут, у виправленні цього становища, знов таки величезну роль відіграли заходи ЦК ВКП(б) щодо зміцнення української парторганізації. Завдяки цим заходам дії контрреволюційних елементів, окрилеваних (я маю на увазі останній час) приходом до влади гітлерівського фашизму, на який тепер все більше й більше орієнтуються основні сили української контрреволюції, дістали нищівну відсіч.

Цілком природно постає питання — хто ж відповідає за послаблення пильності української парторганізації, за послаблення боротьби з націоналізмом і націоналістичними ухилами, які дали змогу націоналістичним контрреволюційним дворушникам розгорнути широку роботу по зриву важливіших завдань нашої партії? Зрозуміло, що за це відповідає вся українська парторганізація і насамперед ЦК КП(б)У, як її керівник. Проте, на цьому ставити крапки не можна. Ми проти знеособки, і в цьому питанні про відповідальність потрібна максимальна конкретність.

Чому тепер, коли розгорнулася широка самокритика навколо помилок КП(б)У в національному питанні центральною фігурою стала фігура тов. Скрипника? Насамперед, тому, що в роботі тов. Скрипника за останні роки найяскравіше виявилось послаблення більшовицької пильності і навіть цілковита втрата її.

В наслідок цілковитої втрати цієї пильності тов. Скрипник опинився буквально оточений тісним кільцем найлютіших наших ворогів, які використали свій найтісніший зв'язок з ним навіть у шпигунських цілях. Ці люди значною мірою скеровували роботу тов. Скрипника, підсовували йому папірці, дуже часто безпосередньо водили його пером і за його спиною розставляли свої сили.

Як дійшов тов. Скрипник до такого тяжкого для старого заслуженого більшовика становища? Грунт для цього був підготований рядом його величезних помилок у національному питанні і в інших основних питаннях нашої революції, рядом помилок, з яких поступово виросла певна система поглядів, певний ухил від лінії нашої партії в національному питанні, потурання українському буржуазному націоналізму. І це дало змогу нашим ворогам — українським буржуазним націоналістам — зробити з тов. Скрипника деякою мірою своє знаряддя і навіть деякою мірою свій прапир.

III. про помилки тов. скрипника

Якщо тепер зібрати букет з помилок тов. Скрипника, помилок троцькістського, правоопортуністичного, але насамперед націоналістичного характеру, то що ми тут знайдемо?

Якщо до терзуватися хронологічного порядку, то треба сказати, що т. Скрипник допустив ряд величезних помилок 1923-1924 роках у питаннях про переростання буржуазно-демократичної революції на соціалістичну, в питаннях історії української революції і т. інш. Я докладно про ці помилки говорити зараз не маю найменшої змоги і візьму тільки найхарактеристичніше, що поклато свій відбиток на дальшу політичну роботу тов. Скрипника.

Щодо цього надзвичайно важливий виступ тов. Скрипника на XII партз'їзді 1923 р. Цей виступ включений у збірку творів тов. Скрипника під назвою: „Проти бухгалтерії у національному питанні“. Тут тов. Скрипник одверто заявляє, що ми фактично не провадимо боротьби з великодержавним шовінізмом, слова у нас розходяться з ділом, і на ділі ми національної політики не провадимо.

„Так чому ж ми, — говорив тов. Скрипник, — практично в національному питанні топчемося на місці й при правильному принципіальному його розв'язанні залишаємося на ділі безсилими? Справа в тому, що ми весь час балансуємо в галузі національного питання. Дехто весь час намагається знайти середню лінію. Кожну вказівку на великодержавний шовінізм завжди вважають за необхідне компенсувати протилежною вказівкою, на шовінізм народностей недержавних і завжди ми маємо тут подвійну бухгалтерію“*.

Нашу боротьбу на два фронти тов. Скрипник подає, як „подвійну бухгалтерію“ й виступає проти цієї „подвійної бухгалтерії“. І далі він одкрито виступає проти тов. Сталіна.

„Теоретично правильним є, проведене в тезах тов. Сталіна, зіставлення двох націоналізмів: націоналізму великодержавного, панівного, і націоналізму колишніх пригнічених національностей. А чи не занадто це випнуто у тов. Сталіна? Чи не буде це протиставлення двох націоналізмів приводом до того, що багато й багато дехто на практиці свою бездіяльність у галузі національного питання виправдуватимуть таким протиставленням? Я дуже й дуже боюся цього“**.

Одкрито заявляє людина, що боїться більшовицької постави питання про боротьбу в національному питанні на два

*. М. Скрипник. „Статті і промови“ т. II, ч. II, ст. 12.

** Там же, ст. 13.

фронти, називає таку поставу „подвійною бухгалтерією“ і одкрито виступає проти доповідача ЦК — тов. Сталіна. Тов. Скрипник словами тоді не обмежувався. Тут же на місці він підмінив боротьбу на два фронти боротьбою тільки проти одного великодержавного шовінізму і великодержавного націоналістичного ухилу.

На XII з'їзді, як відомо, партія завдала нищівного удару великодержавному шовінізму. Але весь з'їзд і доповідь тов. Сталіна пройшли під знаком рішучої боротьби проти грузинських ухилистів, цих напівменшовиків, які потім стали грузинським філіялом троцькізму. Так ось цікаво, як пройшов новизна цю боротьбу тов. Скрипник. Він почав свою промову з вказівки, що „сутичок у грузинській партії я торкатися не буду“. Боротьбу, що її провадила вся партія і грузинська партійна організація проти певної націонал-опортуністичної опозиції, Скрипник називав „сутичками всередині грузинської партії“.

Надзвичайно характеристична для тов. Скрипника постава національного питання 1923 року відбилася на цілому ряді його важливіших політичних виступів надалі й, кінець-кінцем, перетворилася не тільки в примиренство до націоналістичних ухилів у бік місцевого шовінізму, але і в прямий націоналістичний ухил од лінії нашої партії.

Коли взяти кілька дальших років, то тут, я б сказав, ми маємо у тов. Скрипника менше помилок. Він брав не останню участь у боротьбі проти шумскізму. Заміна Шумського Скрипником у Наркомосі 1927 року в тодішніх умовах була, безперечно, зміцненням Наркомосу, зміцненням його зв'язку з ЦК, але і в цей період тов. Скрипник робив помилки. Центральному Комітетові і зокрема тов. Кагановичу доводилося його виправляти в питаннях правопису, коли він пробував вводити латинські літери в українську абетку. Дуже міцно доводилося поправляти т. Скрипника тому ж тов. Кагановичу і в питаннях КПЗУ і Комінтерну.

Тов. Скрипник і тоді слабував на надмірне перебільшення значення національного питання. На червневому пленумі ЦК КП(б)У 1926 року, коли провадилася найгостріша боротьба з шумскізмом, тов. Скрипник накинувся на мене за одну фразу про те, що для нас національна політика не є самоціль. Я змушений був свій виступ проти Шумського на цьому пленумі починати з полеміки проти тов. Скрипника і, посиляючись на Леніна й Сталіна, підкреслити підпорядковане значення національного питання перед соціальним. Про це тов. Сталін говорив на тому ж самому XII партз'їзді, коли тов. Скрипник не знайшов жодного слова проти грузинських ухилистів.

Але до крайніх меж дійшли помилки тов. Скрипника

уже останніх років, коли він підштовхуваний ворогами партії, обороняючи цих ворогів, зокрема Бадава, пішов у похід проти харківської організації, на чолі якої тоді стояв тов. Постишев і яка вказувала на найгрубіші помилки т. Скрипника. Тоді ж навколо тов. Скрипника в інституті марксизму на кафедрі національного питання утворилася ціла школа, яка намагалася кананізувати тов. Скрипника й його найгрубіші помилки в національному питанні, зробити з них „нову фазу“ ленінізму, ревізувати вчення Леніна і Сталіна в національному питанні. Саме тоді т. Скрипник докотився до тверджень, що нації в цілому йдуть до комунізму, що Комінтерн є організація вселюдства, докотився до прямих закликів розвивати національну свідомість. І тоді таки в Наркомосі, спираючись на розвинену тов. Скрипником „теорію“ про те, що дітей, які розмовляють так званою „мішаною говіркою“, треба обов'язково українізувати, — почали проводити ту саму примусову українізацію, за яку партія свого часу зняла Шумського.

Звичайно було б невірно твердити, що ЦК КП(б) У виявив цілковиту бездіяльність і пасивність щодо тов. Скрипника. Його звільнили від керування інститутом марксизму, де за спиною т. Скрипника створилося ціле кубло дворущників і ворогів партії, від кафедри національного питання, йому запропонували дати критику своїх помилок. Тов. Скрипник обіцяв це зробити, але не виконав своєї обіцянки.

Мушу сказати, що й тепер, коли після надзвичайно вчасного і правильного виступу т. Постишева на червневому пленумі уже в усій партії розгорнулася критика помилок тов. Скрипника, — він не пішов, як слід було більшовицькому назустріч своїй партії. Замість до кінця по більшовицькому визнати свої помилки, він робив це повільно, невпевнено не по більшовицькому, шукав різні шляхи для відступу, замазання, викручувався всіма правдами й неправдами.

Тов. Скрипник, правда, наприкінці усвідомив свої помилки. Він писав напередодні самогубства такі слова на ім'я ЦК КП(б) У:

„Мої помилки, що мали троцькістський і націоналістичний характер, переросли в примиренство до націоналістичних ухилів і до націоналізму, виходили з відступу від ленінської методології й були перекрученням, викривленням ленінської теорії, озброювали читачів і перед усім нашу молодь не в ленінському дусі, перейшли на практиці в зниження більшовицької пильності й примиренство до ворожих націоналістичних елементів, складали для них сприятливу, примиренську атмосферу, що її використали вороги радянської влади, контрреволюціонери, дворущники, зрадники. За ці помилки й за їх теоретичні, практичні і політичні

наслідки я несу повну відповідальність перед партією. Критика моїх помилок є необхідна умова для здійснення всіх завдань партії, що стоять перед нами й передусім у галузі ідеологічній і культурній. Мої помилки дали всіляким ворогам як закордонним, так і в країні, підстави посилалися на мої думки й заяви, щоб використати їх, як зброю проти партії, її генеральної лінії. З обуренням і призи́рством відсікаючи всі ці, що тягнуться до мене й до моїх виступів ворожі націоналістичні заміри, які хотять протиставити мене цілій більшовицькій партії, що її членом я гордий бути і завдання якої є мої, я заявляю, що непримиренна більшовицька критика моїх помилок, яку дає зараз наша партійна організація столиці України й ціла партія, є не тільки необхідна умова для виправлення й переборення шкідливих наслідків моїх помилок, але є більшовицький класовий вплив, щоб допомогти мені ці помилки виправити й іти на далі більшовицьким шляхом“.

Цим товариш Скринник визнав свої найгрубіші помилки націоналістичного характеру. Але подолати ці найтяжчі помилки, вирватись з тенет, в які його заплутали буржуазно-націоналістичні елементи, тов. Скрипник виявився неспроможний всупереч всім зусиллям ЦК КП(б)У. Тов. Скрипник пішов на злочинний навіть для рядового члена партії акт самогубства. Це всі ви знаєте.

Партія дала більшовицьку оцінку цьому злочинному актові. Партія дасть заслужену відсіч всім спробам використати самогубство т. Скрипника в контрреволюційних, антипартійних цілях, звідки б ці спроби не виходили. Партія продовжить, партія доведе до кінця критику найгрубіших помилок тов. Скрипника, щоб виховати на цьому партійні маси. Сумний приклад старого більшовика тов. Скрипника показує кожному членові нашої партії, до чого приводить втрата більшовицької пильності, примиренство до націоналістичних ухилів, небажання і невміння твердо, по більшовицькому визнати і перебороти свої помилки.

IV. наш обов'язок — ви- крити до кінця й рішуче виправити помилки

Тепер, зрозуміло, треба провести велику дальшу роботу над викриттям й виправленням помилок, допущених не одним тов. Скрипником, а й цілим рядом інших товаришів, причім, звичайно, тут потрібний диференційований підхід: треба відрізняти дворучників і ворогів від чесних товаришів, які помилялися і готові щиро виправити свої помилки. Це само собою розуміється. Особливо багато помилок, антиленінських переко́ручень, над виправленням яких ми повинні тепер як-

найґрунтовніше попрацювати — допущено на історичному фронті. Візьміть „теорію безбуржуазности“ української нації, якій робили поступки багато товаришів. Це ж пряме історичне і теоретичне угрунтування роззброєння нашої партії в боротьбі проти українського буржуазного націоналізму. „Теорію безбуржуазности“ української нації досі, звичайно, зв'язували з ім'ям Грушевського та Винниченка. Я маю цілковиту підставу додати до основоположників цієї теорії також і Шумського. На квітневому пленумі ЦК 1925 року Шумський прямо говорить про відсутність „матерої“ національної української буржуазії.

Далі було певне прикрашування українських націонал-соціалістичних партій. Уся шкідливість цього прикрашування особливо яскраво виступає тепер. Воно було, як це можна бачити на прикладі Шумського, з наведеної мною цитати з його виступу про своє минуле безпосередньою зброєю дворушництва й зради. Воно допомагало дворушникам і зрадникам, було зброєю в їх боротьбі проти партії, воно правило за теоретичне обґрунтування для створення єдиного фронту деяких членів нашої партії дворушників з партквитками в кишені, з рештками буржуазно-націоналістичних українських партій проти нашої партії і радянської влади.

Основи цієї тактики єдиного фронту поклав у свій час Винниченко, що писав ще 1923 року (журнал „Нова Україна“):

„Створення єдиного революційно-демократичного фронту за кордоном повинно правити за поштовх для аналогічної консолідації на Україні, для роботи і боротьби єдиним фронтом“.

Винниченко прямо мав на увазі блок рештків українських партій — есерів, есдеків, незалежників, боротьбістів — з комуністичними дворушниками, з агентурою буржуазних націоналістів у лавах нашої партії. Політичним цілям цього блоку служило прикрашування українських націонал-соціалістичних партій і націоналістичних ухилів у лавах нашої партії.

Ось як група Василькова-Турянського визначала боротьбістів 1928 року в меморандумі VI конгресові Комінтерну: „Боротьбісти — революційна партія на Радянській Україні, яка виступала за Ради, але боролась проти КП(б)У із-за люксембургіянства останньої“.

А ось, що ця зграя зрадників, значна частина яких, як виявилось, крім усього була ще шпигунами різних буржуазних країн, — писала про шумськізм у цьому ж самому документі:

„Так званий шумськізм цілком відповідає ленінській лінії, він цілком відповідає тим поглядам в національному питанні, що ми їх знаходимо в заповіті Леніна“.

Одною з форм прикрашування націоналістичних партій та націоналістичних ухилів у середині нашої партії була так

звана теорія існування „націонал-більшовизму“, яку уперто обстоював тов. Скрипник.

З погляду цієї теорії укапізм, що його контрреволюційну роботу партія в свій час викрила, шумськізм, васильківська група в КПЗУ, що була агентурою польського фашизму, були не більш не менш як відміни „націонал-більшовизму“.

Або візьмімо ще теорію так званої „двокуркульності“, зв'язаної з ім'ям фашистського агента Яворського. У чому вона полягала? Були, мовляв, в історії української революції два типи куркуля: перший феодальний і другий демократичний. І ось цей демократичний куркуль був мало не основною рушійною силою української революції. Так вони змальовували справу. Це ж безпосереднє обгрунтування примиренського ставлення до „доброго“ і „хорошого“ куркуля, який прикривається личиною друга колгоспу і вступає до колгоспів, щоб розкладати їх зсередини.

Візьмімо наш філософський фронт. І сюди проникла фашистсько-націоналістична контрабанда. Вона знаходила свій вираз в творах досить відомого Юринця, який в додаток до всього іншого виявився ще плагіатором. Цю пропаганду дуже довго, між іншим, не помічало і не викривало по справжньому керівництво нашого філософського фронту.

Я вже не кажу докладно про аграрний фронт. Нещодавно ЦК констатував дуже тяжкий стан сільсько-господарської академії. Ворожі буржуазно-націоналістичні елементи, що сиділи там, направо й наліво розвивали шкідницькі теорії в галузі сільського господарства.

Ось вам наочний приклад того, як питання національної політики зв'язуються з основними питаннями нашого соціалістичного будівництва, з питаннями піднесення сільського господарства.

Треба, товариші, посилити пильність на літературному фронті. Це в нас важливіша дільниця. Хіба демонстративне самогубство Хвильового не є новий доказ того, як буржуазно-націоналістичні впливи діяли на наших письменників. А те, що Яловий, кол. редактор „Червоного шляху“, колишній голова Вапліте, яка в свій час була створена з ініціативи Шумського, опинився в лавах зрадників і дворушників, — хіба це не серйозне застереження для наших письменників, які ряд років працювали з ним і не зуміли викрити його дворушництва. А хіба це випадково, що за останні роки, коли основні сили української контрреволюції все більше орієнтувались передусім на німецький фашизм, деякі наші письменники обирали собі найпривабливіших героїв з фашистського табору. Візьміть „Вальдшнепи“, Хвильового, візьміть „Патетичну сонату“ Куліша.

Протягом довгих років Винниченко культивував в українській буржуазній літературі дворушництво, брехню, обман,

зраду, продажність, ставлячи їх буквально на п'єдестал. Хіба це не мало свого впливу на викритих тепер дворушників.

Я повинен відзначити тут, що не менший вплив у буржуазній літературі Західної України мала й досі має стара поема польського письменника Адама Міцкевича „Конрад Валленрод“, що її герой керувався девізом „зброя раба — є зрада“, який пробрався за допомогою обману в табір ворога й досяг своєї мети знищення ворога, поставлений на п'єдестал національного героя, визволителя своєї країни.

Нам треба приділити далеко більше уваги літературі, як виховному засобові. Товариші, що стоять на цій дільниці, повинні зрозуміти, яку величезну відповідальність вони несуть перед партією.

У. більшовицька національна політика — могутній засіб знищення радянської України, як невід'ємної частини СРСР

На всіх ділянках нашого ідеологічного фронту треба рішуче посилити боротьбу проти націоналізму і націоналістичних ухилів. XVI партз'їзд на доповідь тов. Сталіна ясно сказав у своїй постанові, що місцевий націоналістичний ухил безпосередньо грає на руку інтервенції. Що якраз у таборі ворогів, інтервентів опинилися Максимовичі, Шумські, Василькови — це ви всі знаєте. Не дарма ще 1927 року один із вождів української білогвардійської еміграції, що я його вже цитував, Микита Шаповал писав:

„Щоб збільшити вплив української комуністичної опозиції, треба всім поводити себе так, щоб опозицію всі вважали за виразницю інтересів українських робітників і селян“.

„Таких комуністів-українців, що підмазуються до Москви треба бойкотувати, як зрадників українських робітників і селян, „презренних малороссов“ (вираз Шумського — М. П.) взяти під моральний терор і паралізувати їх“.

Особливо великого значення в боротьбі з буржуазним націоналізмом і українським націоналістичним ухилом набирає питання про мову й правопис. Цьому питанню ЦК КП(б)У надає виняткового значення. Буржуазні націоналісти переважно з числа західно-українських емігрантів, особливо широку роботу розгорнули над засміченням української мови й термінології, щоб максимально відірвати українську культуру від російської і в цьому важливішому питанні, як уже відзначала наша преса, — тов. Скрипник пішов на повіді у цих елементів, став знаряддям проведення їх політики відриву української культури від центра міжнародньої пролетарської революції — Москви.

Одночасно треба дати найрішучішу відсіч великодержавному шовінізмові, який по своєму сприймає боротьбу з українським буржуазним націоналізмом, який тлумачить цю боротьбу, як перегляд нашої політики, як ліквідацію українізації. Про це цілком своєчасно нагадав тов. Постишев на останньому пленумі харківського обкому.

„Безумовно треба мати на увазі,—сказав тов. Постишев,—що великодержавницькі елементи намагатимуться тепер піднімати голову, тлумачити в своїх інтересах розгром буржуазно-націоналістичних шовіністичних елементів. Уже де-не-де починаються балачки, що мовляв, закінчилася смуга українізації, намагаються охаювати й ганьбити всю ту величезну роботу над національно-культурним будівництвом, яку проробила й провадить наша партія.

Ми повинні проги цих великодержавницьких елементів провадити найрішучішу невблаганну більшовицьку боротьбу. Ми ні на хвилину не повинні забувати вказівок тов. Сталіна на XVI з'їзді партії про те, що:

„Ми вже вступили в період соціалізму... І все ж, не зважаючи на це, національні мови не тільки не відмирають, не зливаються в одну спільну мову, а, навпаки, національні культури і національні мови розвиваються і розцвітають...

Теорія злиття всіх націй, скажімо, СРСР, в одну спільну великоросійську націю, з однією спільною великоруською мовою є теорія націонал-шовіністична, теорія антиленінська, що суперечить основній zasadі лєнінізму, яка полягає в тому, що національні відміни не можуть зникнути найближчого періоду, що вони повинні залишитись ще на довго, навіть після перемоги пролетарської революції в світовому маштабі“.

А тепер треба відзначити, що великодержавні російські шовіністи вже не сводіваються, що радянська влада відновить їм єдину і неділиму Росію, про що в свій час мріяв Устрялов.

Дуже характеристично, що такі колоритні фігури німецько-о фашизму, як усім відомий Розенберг, однаково тісно зв'язані і з українськими і з російськими білогвардійцями. І тепер російські шовіністи на Україні блокуються з українськими шовіністами, разом із ними прагнуть відірвати Україну од Радянського Союзу, щоб звідси почати будувати єдину неділиму Росію. Це—нова тактика російських шовіністів і націоналістів, що її треба зважити. Прообраз її ми в свій час мали ще при гетьмані Скоропадському.

Хто б'є тепер по спробах відірвати Україну од Радянського союзу, той б'є не тільки по українському, але й по російському шовінізмові. В цьому тепер наше головне і основне завдання на фронті національної політики.

Чистка партії, яка тепер розгортається в ряді найважли-

віших областей України, повинна допомогти нам позбутися націоналістичних елементів. Ні великодержавним російським шовіністам, ні українським націоналістам, що блокувалися останнім часом між собою (візьміть конарівську організацію, візьміть орхівську справу і Академію наук), немає місця в нашій більшовицькій партії. І особливо уважно треба шукати дворушників, бо в жодній організації ВКП(б) дворушництво не набрало таких розмірів, як саме в українській організації.

Треба рішуче провадити й далі ленінську національну політику, політику більшовицької українізації, даючи найрішучішу і найнещаднішу відсіч перекрученням у національній політиці, а також ліквідаторським „наплювательським“ настроям до цього питання, по цих настроях рішуче ударив на XVI з'їзді ВКП(б) вождь і вчитель нашої партії тов. Сталін.

Але, товариші, щоб успішно провадити більшовицьку українізацію, потрібні кадри. У нас останнім часом з культурними кадрами було погано і по лінії ЦК. Цій справі не віддавалося належної уваги. Це безперечно допомагало нашому ворогові розставляти свої сили. Тим часом питання про кадри має виняткове значення. Не даром тов. Каганович ще 1925 року говорив на пленумі ЦК КП(б)У:

„Питання про кадри я вважаю за кардинальне. Без кадрів ми розв'язати завдання опанування всім цим глибоким процесом, всією культурною роботою не зможемо. І тут питання стоїть не тільки про українську мову, тут мовиться про підготування українців і від цього відмовитися не можна. Звичайно, вся партія, російські кадри й передусім старі більшовики, стара гвардія повинні зайнятися вивченням української мови, щоб наблизитися до української маси. Але треба готувати українських працівників, які, знаючи побут, психологію, були б по марксистському грамотними“.

У нас тепер незадовільний стан на основних дільницях готування кадрів. Треба зміцнити ВУАМЛІН. Дуже погано з другим соціально-економічним відділом Української Академії Наук. Там виявлено цілу зграю ворогів партії, а поруч них таких людей, яких тов. Сталін назвав „шляпами“.

Тут, безперечно, був недогляд і з боку ЦК і з боку Київського обкому, і з боку тих товаришів (не одного тов. Скрипника), яким ЦК цю справу доручив.

Більшовицька національна політика, якнайщільніше пов'язана зі всіма господарськими завданнями партії, по справжньому керована партією, нікому нездавана на „відкуп“, як це практикувалося в окремих випадках за старих часів в українській партійній організації, буде потужним знаряддям зміцнення радянської України, як нерозривної частини Радянського Союзу. Наше міжнародне становище тепер дуже складне. Ми маємо ряд провокаційних виступів проти Радянського союзу

на Далекому Сході. Меморандум Гугенберга є нове яскраве потвердження інтервенціоністських планів німецького фашизму, на який переорієнтуються тепер основні сили української контрреволюції.

Тов. Каганович у своїй доповіді на X з'їзді КП(б)У ще 1927 року сигналізував про пожвавлення агресивних планів німецького імперіалізму щодо України, і тепер думки тов. Кагановича знаходять блискуче потвердження. Західно-українська буржуазна преса зустріла з захопленням прихід Гітлера до влади. Це стосується і до тої частини її, яка прямо орієнтується на німецький фашизм, і до тої частини, яка орієнтується на польський фашизм, але яка хоче використати для своїх антирадянських цілей польсько-німецькі суперечності. Не можна, звичайно недооцінювати тієї небезпеки, що загрожує нам у дальшому від польського фашизму, і треба від недооцінки цієї небезпеки якнайрішучіше перестерегти.

Англійський уряд, як ви знаєте, змушений був скасувати ембарго на радянські товари, але англійські твердолобі аж ніяк не збираються припиняти свою провокаційну діяльність проти Радянського Союзу. Вони далі провадять свою роботу і в Японії, і в Німеччині.

У цьому найскладнішому міжнародньому перепльоті ми повинні прикласти всі сили, щоб максимально зміцнити наш тил, а це теж значною мірою залежить від правильного проведення національної політики партії. Гостріше ніж будь-коли перед нами стоїть завдання зробити Радянський Союз неприступною фортецею, готовою відбити всякі напади ворогів і на Заході і на Сході. Перед нами стоїть завдання зробити цей рік і тут, у нас, на Радянській Україні, де ми мали такі великі прориви, в тому числі на фронті національної політики—роком рішучих перемог. 10 років тому на IV національній нараді при ЦК РКП(б) тов. Сталін поставив перед комуністами України велике завдання—перетворити Україну на зразкову радянську республіку. Час нарешті більшовикам України виконати це велике й відповідальне завдання, поставлене вождем нашої партії.

Справа харківської організації, почесна відповідальна справа харківських більшовиків, яких партія звикла бачити в авангарді боротьби за генеральну лінію.—бути в перших лавах і при розв'язанні цього завдання. У проведенні більшовицької укранізації, у виправленні допущених помилок і перекручень лєнінської національної політики, щільно пов'язуючи це завдання з піднесенням сільського господарства, з перетворенням колгоспів у більшовицькі, з проведенням чергових господарських завдань,—харківська столична організація КП(б)У повинна посісти те провідне місце, яке їй по праву належить.